

<https://helda.helsinki.fi>

Helda

Anni Tenisova laulajana

Kallio, Kati

2024

Kallio, K 2024, Anni Tenisova laulajana. julkaisussa R Ketola (Toimittaja), Anni Denisova : Runolaulun taitaja Vuokkiniemeltä. Vihdin Kalevalaisen Naiset ry., Vihti, Sivut 53–89. <
<https://www.karjalansivistysseura.fi/tuote/anni-denisova-runolaulun-taitaja-vuokkiniemelta/> >

<http://hdl.handle.net/10138/593779>

unspecified

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Kallio, Kati 2024. Anni Tenisova laulajana. Teoksessa Ritva Ketola: *Anni Denisova. Runolaulun taitaja Vuokkiniemeltä*. Vihti: Vihdin Kalevalaiset Naiset ry., s. 53–89.

Taittoa edeltänyt versio rinnakkaistallennettavaksi.

Kati Kallio

Anni Tenisova laulajana

”Anni oli parhaimpia Vienassa tapaamiani laulajia”, kirjoitti Väinö Kaukonen vuonna 1942 kertojaluettelonsa.¹ Luultavasti Kaukonen viittasi ennen kaikkea runotekstien taitamiseen, mutta myöhempien, Suomessa tehtyjen äänitteiden perusteella Tenisovaa on arvostettu myös vakaana ja muuntelevana laulajana. Häneltä tehdyt äänitteet ovat yleistä runolaulun opiskeluaineistoa kansanmusiikin koulutuksessa.

Aili Simonsuuri muisteli myöhemmin Tenisovaa äänitystilanteessa: ”Anni suoristi äkkiä selkensä hieman vinottain takakenoon, heitti päänsä taaksepäin, alkoi laulaa ja huojutella hitaasti vartaloon sivulta toiselle tahdin mukaan.” Hän kertoi, että laulussa oli enemmän voimaa kuin Tenisovan ulkonäöstä olisi voinut päätellä.² Useamman äänitteille tallennetun 1900-luvun vianalaislaulajan tyyliä analysoinut Pekka Huttu-Hiltunen (2008: 191) taas toteaa, että Tenisovan ääni oli soiva ja varma ja jatkaa:

Laulaminen on perusilmeeltään kiireetöntä, ei hidasta eikä nopeaa, vaan nimenomaan levollisen varmaa. Anni Tenisova käyttää laulaessaan sekä yhden että kahden säkeen (eli säeparin) mittaisia hengitysfraaseja. Pienet hengitystauot otetaan rauhallisesti luonteissa paikoissa, ja jos tarvitaan, laulamista hieman hidastetaan säeparien lopussa uuden säkeen mieleen palauttamista varten. Tulee sellainen mielikuva, että laulua ei ”muisteta ulkoa” sellaisenaan, vaan se muodostetaan lopulliseen muotoonsa laulamisen aikana.

Perinteinen runolaulu poikkeaa monin tavoin nykyisistä musiikillisista ihanteista. Asteikkorakenteet voivat olla toisenlaisia ja kuulostaa nykykorvaan epävireisiltä. Nykymusiikissa duurin ja mollin eron määrävä asteikon kolmas sävel saattoi liikkua yhden laulunkin aikana: duurin ja mollin käsitteitä ei ollut. Sävelmät liikkuvat usein melko suppealla alalla, neljästä seitsemään sävelellä.

¹ SKS KRA Kaukonen 1942, kertojaluettelo.

² Simonsuuri 1972: 36,

Laulua ei sovitettu, siinä ei ollut etukäteen mietittyjä hidastuksia tai äänen voimakkuuden vaihdoksia. Jos näitä tuli, ne syntyivät laulajan reaktioista laulamaansa runoon tai ympäröivään tilanteeseen. Laulu oli tyypillisesti säestyksetöntä yksin laulua, ryhmälaulua tai esilaulajan ja jälestälaulajan tai kuoron vuorottelua.³

1900-luvun vienalaisista laulajista Anni Tenisova on kansanmusiikin tutkimuksen ja nykykansanmusiikin parissa tunnetuin. Tämä johtuu useasta seikasta: Tenisovan laulu oli selvästi perinteistä vienalaista runolaulua. Hän muunteli sävelmiään hienovaraisesti ja runsaasti ja käytti erilaisia melodiavariaatioita. Hänen äänensä oli vielä vanhanakin sangen kirkas ja selkeä, ja laulujen asteikkorakenteet olivat suhteellisen lähellä länsimaisen musiikin asteikkoja. Laulut siis miellyttivät länsimaiseen musiikkiin tottuneita korvia enemmän kuin joidenkin toisten laulajien. Tenisovan laulua äänitettiin poikkeuksellisen runsaasti: kiitos ennen kaikkea Erkki Ala-Könnin, monista hänen runoistaan on lisäksi äänitetty useita versioita. Hän taisi 1900-luvun loppupuoliskon laulajaksi poikkeuksellisen monta Kalevalasta tuttua vanhakantaista kertovaa runoa.

Anni Tenisovan sävelmistä ja laulamisesta ovat kirjoittaneet etenkin Heikki Laitinen artikkelissa *Anni Tenisovan Marian virsi* ja Pekka Huttu-Hiltunen väitöskirjansa luvussa *Erittäin hyvä laulaja*.⁴ Tämä kirjoitus nojaa myös etenkin Frogin, Janika Oraksen, Jukka Saarisen, Anna-Leena Siikalan, Lotte Tarkan ja Senni Timosen, mutta myös monien tässä mainitsemattomien, heidän lähdeluetteloistaan löytyvien tutkijoiden töihin, sekä etenkin Frogin, Mari Sarvin (nyk. Mari Väina), Eetu Mäkelän, Maciej Janikin, Tuomas Lehtosen, Senni Timosen, Irma-Riitta Järvisen ja Ilkka Leskelän kanssa tekemääni yhteistyöhön. Luen Anni Tenisovalta tallennettuja runoja suhteessa muiden vienalaislaulajien ja muiden alueiden runoihin SKVR-hakemiston sekä FILTER-hankkeessa luotujen sähköisten välineiden avulla.⁵ Käytän nimimuotoa Tenisova, sillä tällä nimellä laulaja tunnetaan suomalaisessa tutkimuksessa ja arkistoissa. On oletettavaa, että hän itse lausui venäjänkielisen virallisen nimimuotonsa Denisova näin.

Jo 1800-luvulla suullinen runokulttuuri oli myllerryksessä elämäntapojen muutosten, modernisaation, alkavan kaupungistumisen sekä kirjallistumisen myötä. Runolaulu eli kalevalamittainen runous oli vanha väistyvä laji, riimilliset kansanlaulut ja arkkiveisut taas uusia. Luterilaisella alueella riimilliset virret olivat vieneet vanhakantaisen runolaulun tilaa 1500-luvulta lähtien. Itä-Suomessa, Venäjän Karjalan karjalankielisillä, Inkerissä etenkin inkeroisilla ja paikoin myös inkerinsuomalaisilla sekä monilla Viron alueilla runolaulu säilyi aktiivisessa käytössä läntistä Suomea kauemmin.⁶

Suomessa kansanmusiikin ja runotekstien tutkimus kulkivat pitkään erillisiä polkuja ja käyttivät erilaisia aineistoja. Anni Tenisovan lauluja on tutkittu ennen kaikkea laulamisen ja sävelmän variaation kannalta. Folkloristiikan puolella 1900-luvun laulajia ei ole paljoa tutkittu, vaan huomio on keskittynyt 1800-lukuun, Vienassa tallentajille laulaneisiin ihmisiin, koska runojen käsikirjoitusmuistiinpanoja on paljon.

³ Runolaulusta ks. esim. Huttu-Hiltunen 2008; Kallio 2013; Laitinen 2004.

⁴ Huttu-Hiltunen 2008; Laitinen 2004.

⁵ Erityisesti Frog 2010; Oras 2008; Saarinen 2018; Siikala 2012; Tarkka 2005; Timonen 2004; sekä Kallio & Frog & Sarv 2017; Kallio & Lehtonen & Timonen & Järvinen & Leskelä 2017; Kallio & Janicki & Mäkelä & Saarlo & Saarinen & Sarv 2023.

⁶ Ks. esim. Kallio et al. 2017; Siikala 2012.

Tekstejä on tallennettu enemmän ja paljon aikaisemmin kuin sävelmiä, Vienasta vuodesta 1820 lähtien. Jotkut tallentajat kirjoittivat myös lyhyitä nuotteja kuulemistaan sävelmistä. Nämä ovat usein muutaman säkeen perushahmoja, eivätkä kerro sävelmän muuntelusta tai hienovaraisemmista piirteistä. Ensimmäiset lyhyet vahaliieriö- eli fonogrammiäänitykset Vienasta teki tietävästi A. O. Väisänen. Hänen päähuomionsa kohde ei ollut runolaulu vaan sille sukua oleva vienalainen joiku sekä instrumentaalimusiikki. Pidempiä ja parempilaatuisia äänityksiä alettiin tehdä 1950-luvulla, kun esimerkiksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraan (SKS) saatiin oma äänitysstudio. Hyvät äänityslaitteet oli myös alkujaan SKS:n piirissä toimineella, sittemmin oman Kansanperinteen arkistonsa Tampereelle perustaneella Erkki Ala-Könnillä.

Vienalainen runolaulu

Melkein kaikki itämerensuomalaiset kansat käyttivät samankaltaista runomuotoa, jota usein kutsutaan runolauluksi tai kalevalamittaiseksi runoudeksi. Kalevalaan viittaaminen on hieman takaperoista, sillä itse runous oli olemassa kauan ennen Lönnrotin rakentamaa eeposta. Runomitan piirteet sopivat yhteen sen kanssa, mitä itämerensuomalaisen kantakielen ajatellaan olleen, eli sen muoto on todennäköisesti kehittynyt jo ennen kuin itämerensuomalaiset kielet ovat alkaneeet erkaantua toisistaan. Eri alueilla kielet, runomuoto ja sillä laulettu ja puhutut runot ovat kehittyneet omanlaisikseen, ja olleet vuorovaikutuksessa naapurikansojen lauluperinteiden kanssa. Pääosa runoista on tallennettu 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Ne ovat oman tallennusaikansa ilmentymiä, mutta osalla runojen aiheilmista ja ilmauksista on pitkiä juuria. Suullinen runous kuitenkin varioi niin ennakoimattomin tavoin, että emme tiedä, minkälaisia runoja vaikkapa tuhat vuotta sitten oli käytössä.⁷

Runomuotoa käytettiin laajaan kirjoon erilaisia lajeja ja tilanteita karjalan, suomen, inkeröisen, vatjan ja viron kielillä. Sillä laulettiin vauvoille ja lapsille, esitettiin häälaulut ja vuotuisjuhlien laulut, laulettiin vanhoja pitkiä kertomuksia niin arjessa kuin juhlassa, siivitetiin työn ja matkan tekoa, käsiteltiin tunteita lyriikalla ja sosiaalisia suhteita esimerkiksi ajankohtaisrunoilla ja pilkkalauluilla, pidettiin yllä sosiaalisia sääntöjä sananlaskulla ja opetettiin nokkeluutta ja kilpailtiin arvoituksilla.

Vanhastaan runoja kutsuttiin sekä karjalan että suomen kielillä virsiksi tai lauluiksi, ja nimeä tarkennettiin sisällön tai yleisen käyttötilanteen mukaan: Lemminkäisen virsi, Jauhinvirsi, Metsämiehen virsi, Tulovirsi. Vasta luterilaisen reformaation myötä virsi alkoi tarkoittaa luterilaista virttä eikä kalevalamittaisen laulun tekstiä. Paikallisessa käytännössä laulujen nimet ja sisällöt olivat joustavia: yhdellä runolla saattoi olla monta nimeä, ja sen kokoonpano ja toteutus saattoi vaihdella, se saattoi yhdistyä vaihtelevin tavoin muihin aiheilmiiin.

Runosta ja runon lajista riippui, pyrittiinkö sitä laulamaan aina mahdollisimman samankaltaisena vai eri tavoin säkeitä ja sisältöä muunnelleen tai uudelleen yhdistellen. Suhteellisen kiinteinä toistuvissakin runoissa oli eroja eri esityskertojen välillä. Runolaululle on tyypillistä, että nykynäkökulmasta eri lajeihin kuuluvia runoja ja aiheilmia on mahdollista tilanteen mukaan yhdistää. Jotkut runot pysyivät paikalliskulttuureissa hyvinkin kiinteämuotoisina, toiset varioivat villimmin ja vapaammin. Hyvä laulaja pystyi esittämään myös improvisaatioita ja luomaan uusia

⁷ Kallio & Frog & Sarv 2017; Siikala 2012; Tarkka 2005; Timonen 2004.

runoja. Suullisessa kulttuurissa uuden runon säilyminen edellytti sitä, että se oli käyttökelpoinen ja toistamisen arvoinen myös muille: vain parhaimmat tai yhteisölle tärkeimmät säkeet, aiheet ja tarinat pysyivät käytössä.

Vienan Karjala on runolaulun kannalta hyvin erityinen alue. Runonkeruiden aikaan 1800-luvulla Vienassa, etenkin sen läntisissä pitäjissä sekä Kainuun Suomussalmen karjalankielisissä ortodoksikylissä eli käsittämättömän monipuolinen vanhakantaisten kertovien runojen ja loitsujen kulttuuri. Muillakin alueista tunnetuista runoista osattiin pidempiä ja varioivempia versioita.⁸ Joitain Kalevalan keskeisiä teemoja kuten Sammon taontaa ja ryöstöä ei pitkinä tarinoina tunneta muualta kuin karjalankielisiltä laulajilta.

Vienankarjalaiset runosävelmät jaetaan usein kahteen pääosaan: viisi-iskuisiin ns. kalevalasävelmiin sekä rytmityypiltään monimutkaisempiin hääsävelmiin. Tämän lisäksi käytössä näyttää äänitysten perustella olleen neli-iskuinen lastensävelmätyyppi, joka saattoi myös yhdistyä viisi-iskuiseen tyyppiin. Viisi-iskuinen sävelmä sama kuin on Suomen alueellakin pääsävelmänä ollut niin kutsuttu ”Kalevala-sävelmä”. Siitä oli kuitenkin lukemattomia yksi, kaksi ja nelisäkeisiäkin variaatioita. Hääsävelmä taas on osin mysteeri: sitä ei ole tallennettu kuin Vienan Karjalasta, ja se on rytmiltään hyvin erityinen. Yleissävelmää on tallennettu vain yksin laulavilta, mutta on todennäköistä, että sitä Vienassakin laulettiin myös esilaulajan ja jälestälaulajan ja jälestälaulajien vuorotteluna. Hääsävelmää laulettiin yhdessä joukolla. Hääsävelmää voitiin käyttää myös ainakin muutaman soudettaessa käytetyn laulun sekä kristillisaiheisen Luojan virren laulamiseen.⁹ Petroskoin Karjalan tutkimuskeskuksen Kielen, kirjallisuuden ja historian instituutin arkistossa olevien 1900-puolivälin jälkeen karttuneiden äänitysten pohjalta näyttää myös siltä, että viimeistään 1900-luvulla runolauluun alettiin soveltaa myös muunlaisia, usein venäläisestä kansanlaulusta peräisin olevia sävelmätyyppejä. Inkerissä tämä tapahtui jo aikaisemmin.

Karjalaisuuden ja suomalaisuuden suhde

Suomalaiset ovat usein, Lönnrotista lähtien, hahmottaneet vienalaisen, etenkin Vienan läntisten pitäjien runokulttuurin suomalaisena. Vienaan on myös eri aikoina tullut asutusta Venäjän Karjalan ohella Suomen puolelta, ja toisaalta ennen Ruotsin suurvalta-aikaa 1600-luvulla karjalankielinen alue kattoi suuren osan koillista ja itäistä Suomea. Suomen kielen itämurteet ovat lähempänä karjalan kieltä kuin Suomen kielen länsimurteita, mutta uskontokuntien raja on osaltaan tehnyt eroa myös suomenkieliseksi (tai suomalaisiksi karjalaisiksi) ja karjalankielisiksi identifioituvien välille.

Vienan Karjala ei ole koskaan kuulunut samaan hallinnolliseen alueeseen kuin nykyinen Suomi, eikä sen asukkailla ole ollut Suomen, Suomen suuriruhtinaskunnan tai Ruotsin passia. Karjalankieliset ovat vanhastaan kutsuneet suomalaisia ruot’šeiksi, ruotsalaisiksi, ja suomalaiset karjalaisia ryssiksi, venäläisiksi. Rajan yli on ollut valtakunnallisten sotien ja ryöstöretkien ohella

⁸ Ks. Tarkka 2005.

⁹ Enäjärvi-Haavio 1949; Heinonen 2009; Huttu-Hiltunen 2008: erit. 308; Väisänen 1990: 64, 88–89.

myös pienempiä kahakoita. Samalla on ollut myös kauppaa, yhteistyösuhteita, siirtolaisuuksia, pakolaisuuksia ja naimakauppoja.¹⁰

Kalevalan sisällön kannalta merkittävimmät runot tallennettiin karjalankielisiltä Vienan Karjalan asukkailta: Vuokkiniemen mainitsee tältä kannalta merkittävimäksi pitäjäksi myös itse Lönnrot. Etenkin Suomen Karjalan, Savon, Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan runokulttuureissa oli runsaasti yhteyksiä karjalankieliselle alueelle, ja monet aiheet ja ilmaukset ovat olleet jaettuina lähes koko itämerensuomalaisella alueella Virosta Inkerin kautta Karjalaan ja Suomeen.

Vienalaisesta runokulttuurista puhuminen suomalaisena, muinaisena tai muinalaissuomalaisena on ongelmallista. Vienankarjalaiset eivät ole pitäneet itseään suomalaisina tai olleet osa muotoutuvaa Suomen valtiota, lukuun ottamatta Suomeen ennen sotia asettautuneita tai myöhemmin pakolaisina tulleet. Karjalaista muinaisuutta on usein romantisoitu ja ihannoitu, ja sellaisena nostettu suomalaisuuden ytimeen, ja samalla, etenkin aiemmin, on pidetty karjalaisia alkukantaisempina, lapsen kaltaisina, tai venäläisyyden turmelemina. Suomessa osa niin luterilaisista suomenkielisistä evakoista, ortodokseista karjalankielisistä evakoista kuin karjalankielisistä Vienan ja Aunuksen pakolaisista on kokenut syrjintää, ryssittelyä ja sulautumispainetta, josta ei ole kovin paljoa puhuttu. Niinpä osa nykyisistä karjalankielisistä niin Suomessa kuin Venäjälläkin pitää loukkaavana, jos karjalankielisestä 1800-luvulta lähtien tallennetusta perinteestä tai pitkälti sille pohjaavasta Kalevalasta puhutaan suomalaisena. Tutkijan kannalta taas on hankalaa puhua 1800-luvulla tallennetusta perinteestä muinaisena, vaikka sillä varmuudella onkin vanhoja juuria.

Samalla on selvää, että karjalankielisillä ja suomalaisilla on yhteinen kielellinen ja kulttuurinen muinaisuus. Sitä ei käytössä olevista lähteistä voi tarkasti tavoittaa ja sen kutsuminen ainoastaan suomalaiseksi ei ole oikein sen enempää kuin pelkästään karjalaiseksikaan kutsuminen. 1800-luvun laulajia tai paikalliskulttuuria ei voi suoraan heijastaa muinaisuuteen. Kuten suomalainen, myös karjalainen kulttuuri on kantanut mukanaan vanhojakin elementtejä, ja samalla kehittänyt niitä omiin suuntiinsa.

Anni Tenisovan repertuaari

Anni Tenisovan tekstejä tallensivat ensimmäisenä Väinö Kaukonen ja Olga Naukarinen jatkosodan aikana Vienassa. Sotien jälkeen suomalaiset tallentajat tapasivat Tenisovan vasta vuonna 1952. Hänen runojaan äänittivät Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) arkistoon ja Erkki Ala-Könni Tampereen Kansanperinteen Arkistoon. Lisäksi Aili Simonsuuri kirjoitti häneltä runoja ja muisteluksia SKS:n arkistoon.

Tenisovan repertuaariin kuuluu hieman alle 50 kalevalamittaista runoa, joista monista on useita tallenteita. Kertovien runojen ja tiettyihin tilanteisiin liittyvien runojen ohella lastenlauluja on runsaasti. Kolme useasti toistuvaa pitkää kertovaa runoa ovat Lemminkäisen virsi, Väinämöisen Polvenhaava sekä Marian virsi eli Luojan virsi. Näistä Lemminkäisen virsi ja Marian virsi olivat ilmeisen suosittuja naispuolisten Vienan pakolaisten keskuudessa. Kumpikin laulu kertoo poikansa menettävästä äidistä. Vienalaisista häälauluista Tenisova lauloi sulhasen saapumistilanteeseen liittyvää Kokkovirttä sekä morsiamen uuteen kotiinsa saapumista säestävää Vävyin virttä.

¹⁰ Tarkka 2005.

Kokkovirsi häneltä nauhoitettiin myös yhdessä Domna Huovisen kanssa. Kalevalamittaisen perinteen ohella Tenisova taisi myös ainakin itkuvirsiä, suomalaisperäisiä riimillisiä rekilauluja, venäläisiä riimillisiä pajoja ja katrilleja sekä venäläisiä hengellisiä lauluja. Häneltä on tallennettu myös muutamia satuja eli starinoita. Näitä muita lajeja ei valitettavasti ollut valmiiksi litteroituina, joten niitä ei ole tässä kirjassa.

Kalevalamittaisia lauluja nimettiin paikalliskulttuurissa tilanteittainkin vaihtelevin tavoin, ja tallentajat kirjoittivat vain harvoin ylös laulajien näkemyksiä lauluistaan tai tapoja nimetä niitä. Itse laulutkin saattoivat elää ja muuttua esitys- tai käyttötilanteesta toiseen. Erkki Ala-Könnin äänitystiedoissa lauluille on usein annettu jokin tunnistetieto, mutta etenkin tutkijoille yleisillä tai suomenkielelläkin esiintyvien nimitysten kohdalla on paikoin vaikeaa sanoa, onko laulun nimi Tenisovan kertoma vai Ala-Könnin ulkopuolelta antama.

Anni Tenisovan äänitettyjen runojen runomitta on hyvin vakaa, klassista vienalaista kalevalamittaa. Pekka Huttu-Hiltusen mukaan niin kutsuttujen murrelmasäkeiden osuus vaihtelee runotyypeittäin kiinnostavalla tavalla.¹¹ Käsikirjoituksina tallennetuissa runoissa on enemmän mitan variaatiota: näyttää siltä, että tallentajat ovat usein pyytäneet sanelemaan runoja, mikä ei aina ollut laulamaan tottuneille helppoa. Puhutussa runossa muoto voi myös puhekielistyä: laulaminen pitää osaltaan runomittaa yllä.

Tenisovan repertuaarin tallentumisen aikaan äänitysmateriaalit olivat vielä kalliita ja sotien jälkeisen säännöstelyn alaisia. Niinpä nauhalle tallentui pääosin itse perinnettä, ei keskustelua siitä. Tenisova äänensävyt kuitenkin usein kertovat hänen suhteestaan lauluihin tai niiden esittämiseen. Lemminkäisen virressä ja Marian virressä hänen äänensä on paikoin vakava. Toisaalta Lemminkäisen virren kohdassa, jossa Lemminkäinen laulaa Päivölän susien suihin lauman lampaista, häntä selvästi hymyilyttää. Käen kukutuslaulussa äänensävy on hymyilevä, samoin Karjavirren lopussa. Soutajan virren lopussa Tenisova nauraa aina hyväntuulisesti, samoin useamman lastenlaulun lopussa. Hiihtävä surma -runossa ja Karhunpeijaslaulussa naurahdukset saattavat liittyä myös oman kulttuurin ulkopuolisille laulamiseen ja epävarmuuteen siitä, miten nämä suhtautuvat tai miten ymmärtävät perheenjäsenten ja karhun kuolemaa käsittelevät aiheet.

Tämän kirjan runotekstit

Tässä kirjassa olevat runotekstit ovat valikoima Anni Tenisovan äänitteille laulamien runojen litteraatioita eli laulujen teksteiksi kirjoitettuja sanoja. Litteroin ne vuosina 2002–2005 Senni Timosen ja Heikki Laitisen johtamassa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran ja Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osaston Runolaulun tutkimus- ja julkaisuhankkeessa, jota rahoittivat useat säätiöt, erityisesti Suomen Kulttuurirahasto. Alkuperäisiä litteraatioita ja Ilona Korhosen tekemiä nuotinnoksia säilytetään Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistossa. Ääniteaineisto on peräisin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston äänitekokoelmasta (SKSÄ) sekä Tampereen Kansanperinteen arkistosta (Kper).

Tätä kirjaa varten runotekstejä on hieman toimitettu luettavammiksi. Niihin on lisätty välimerkit ja isot alkukirjaimet. Joitain takelteluja ja katkoja on jätetty merkitsemättä. Laulamiseen liittyvät

¹¹ Huttu-Hiltunen 2009: 230–231.

lisätavut on merkitty tekstiin suluissa, samoin heikosti kuuluvat tai tulkinnanvaraiset äänteet. Sananloppuiset soinnilliset konsonantit muuttuvat runolaulussa kuten puhekielessäkin usein seuraavan sanan alkukonsonantin mukaan tai voivat jäädä pois, esimerkiksi ”pöyväm päissä” (pöydän päissä), ”salajouko(j) juominkihi.” (sala-joukon juominkihin). Karjalan kielen vienalaiseen muotoon liittyviä suhu-ässiä (š) ja pehmeitä liudennuksia (') on merkitty tekstiin, mutta vain kohtiin, joissa ne kuuluvat selkeinä. Litteroijan karjalan kielen taito ei työtä aloittaessa ollut kummoinen. Puhutut pikkukommentit ennen tai jälkeen laulun on merkitty *kursiivilla*.

Anni Tenisovan runoja

Anni Tenisovan runoista on tähän kirjaan valittu esimerkit hänen ääninauhalle päätyneistä lauletuista kalevalamittaisista runoistaan. Ensimmäisenä on pidempiä kertovia runoja, sitten kolme häävirttä, tiettyihin tilanteisiin liittyviä runoja, lastenlauluja sekä kaksi loitsua. Lisäksi lopussa on kaksi Tenisovan laulamaa rekilaulusäkeistöä. Hän taisi myös muita rekilauluja, venäläisiä katrilleja, pajoja ja hengellisiä lauluja, itkuvirsiä sekä starinoita eli satuja.

Lemminkäisen virsi

Lemminkäisen virsi on yksi suosituimpia ja pisimpään käytössä pysyneitä kertovia lauluja. Anni Tenisovan versiossa Osmotar keittää saarella olutta Joukahaisen häiden viettoa varten. Toisten laulajien runoissa saatetaan myös kertoa siitä, miten Päivölän pitoihin, jumalten juominkeihin kutsutaan ja haetetaan kaikki, paitsi Lemminkäistä. Joidenkin muiden laulajien mukaan tämä johtui siitä, että Lemminkäinen oli *pitänyt pyhäiset piiat*, eli joko vietelty tai raiskannut nuoria naisia.

Runon alku koostuu pitkästä dialogista Lemminkäisen ja tämän äidin välillä: äiti kieltää lähtemästä ja kertoo vaaroista, joita matkalla on. Lemminkäinen kertoo, miten selviää vaaroista, ja haluaa lähteä. Vaarat ovat samankaltaisia kuin ne, joita etäsukukansojen ja muilla Siperian kansojen shamaaneilla voi olla matkoillaan, ja niitä tavataan myös muinasskandinaavisesta runoudesta. Tutkija Frog on tarkastellut Lemminkäisen yhteyttä muinasskandinaaviseen Baldr-Jumalaan.¹²

Päivölään saavuttuaan Lemminkäinen ohittaa pihaa vartioivat sudet ja karhut laulamalla niiden suihin lauman lampaita. Toisten laulajien versioiden mukaan hän menee Päivölän tupaan maagisesti sisään nurkasta. Päivölän väki tuo hänelle hyvien tapojen mukaisesti tuopin olutta – mutta tuoppi on täynnä paitsi olutta, myös käärmeitä. Lemminkäinen poistaa käärmeet ja juo oluen. Päivölän isäntä haastaa hänet laulukilpailuun, jonka Lemminkäinen voittaa. Tulistunut Päivölän isäntä haastaa Lemminkäisen kaksintaisteluun, jonka päätteeksi Lemminkäinen iskee Päivölän isännän pään irti. Anni Tenisovan versio loppuu tähän, yleensä haudanvakavalla äänellä laulettuna. Etenkin 1800-luvun laulajien versioissa tarina saattaa jatkua Lemminkäisen paolla ja piiloutumisella.

Lemminkäisen virsi oli huomattavan suosittu 1900-luvun jälkipuoliskon naispuolisten vienalaispakolaisten parissa. Luultavasti se osaltaan resonoi Venäjän vallankumousten ja maailmansotien melskeisiin poikiaan menettäneen vienalaisyhteisön piirissä. Naislaulajien kannalta runossa ei ehkä korostunut niinkään Lemminkäisen uhmakas seikkailunhalu ja taidokas vaarojen välttely, vaan poikansa vaaroihin ja kuolemalle menettävän äidin näkökulma.

¹² Frog 2010.

Äänittäjille kertomansa mukaan Tenisova oli oppinut laulun Arhippain'i Miihkalilta, kuulun vionalaislaulaja Arhippa Perttusen pojalta. Tenisovan Lemminkäisen virren keskeiset aiheet löytyvät Miihkaliltakin. Hänen laulunsa on kuitenkin lähempänä 1900-luvun laulajien melko kiteytyneitä versioita kuin Miihkalin varioivempia ja moninaisempia lauluja.

Savu šoarella palauve,
tul'i n'iemen tutkamissa:
pieni on šovan savukse,
suur ois paimen'en tuleksi.

Osmotar olutta keittäy
tahi toari tyyriälö(y),
Joukahaise hiän varakse.

"Oipa l'ieto Lemminkäin'i."
"Oij emosen kantajain'i,
lähem Päivöl'am pitoihe,
salajouko(j) juominkihi."

"Ha montt on kuolomoa matalla
Lemminkäisem piäv varalla."

"Sano mamma yksi surm[a]-"
[mitäs ... mitä siinä!]
"Sano mamma yksi surma!"

"Mato t'iel om poikki puol'in,
paksump on parasta puuta,
paksump on parasta puuta,

isompi isova puuta,
se on syönyn soane miestä,
tuhonnut tuhat urosta.”

”Eip ole siinä miesten surma,
eikä kuoloma uroho(n).
Otav veit’sen tupestan’i,
tupestan’i tuimar rauvan.
Vetelem mavov verikse,
sillä sel loviv vajellan.
Oij emosen kantajain’i,
lähem Päivöl’äm pitoihe,
salajoukoj juominkihi.”

”Poikaseni ainu(v)en’i,
mont on kuolemoa matalla,
Lemminkäisem piäv varalla.”

”Sano mamma yksi surma,
sano mamma yksi surma.”

”Tulou ou rautan’i aita,
muasta suaten taivosehe:
t’sit’siliuskuill on sivottu,
kiärmehil on kiännyteltä,
Lemminkäisem piäv varalla,
Lemminkäisem peäv varalla,

suim pant on suhisemaha,
hännim pantu häilymähä.”

”Ei(j) ole siinä miesten surma,
eikä kuoloma urohon!
Otav veit’t’sen tupestan’i,
tupestan’i tuimar rauvan.
Vetelen aijan sivua:
sillä sel loviv vajellan.
Oij emosen kantajain’i
lähem Päivöl’äm pitoihe
salajoukoj juominkihi!”

”Viel on kuolomoa matalla
Lemminkäisem piäv varalla.”

”Sano maammo yksi surma,
sano mamma yksi surma.”

”Tulou o tul’in’i koski,
tuloupa tul’in’i koski,
kosess on tul’in’i luoto,
luuvoss on tul’in’i koivu,
koivuss on tul’in’i kokko,
koivuss on tul’in’i kokko:
se yötpä hampahie(h) hivouve,
päivät kynttä krit’skuttauve

Lemminkäisem piäv varalla.”

”Eij ole siinä miesten surma
eikä kuolomai uroho.

Leikkoan leppäsev venehen,
alat’s al’l’ina t’sukella(n),
sillä sel loviv vajellan.

Oij emosen kantajain’i
lähem Päivöl’än pitoihe.”

”Viel on kuolomoa matalla
Lemminkäisem piäv varalla.”

”Sano mamma yksi šurma,
sano mamma yksi šurma.”

”Susit kaik on suit’t’šipäissä,
susik kaik on suit’t’šipäissä,
karhut rautakahlehisssa,
karhut rautakahlehisssa
Lemminkäisem piäv varalla,
Lemminkäisem piäv varalla.”

”Eij ole siinä miesten surma,
eij ole siinä miesten surma:
laulal lautal lampahija,
kinkon kierävillasija,

pohjolan susijen suihi.

Sillä sel loviv vajellan.”

Emo kieltäy vaimo käsköy,

emo kieltäy vaimo käsköy.

”Kanna vaimo vuattijen’i,

tuopai miun sot’isoman’i

pitoloissa piettävän’i,

häissä häilyteltävän’i.”

Vaimo kanto vuattijete.

Läksi Päivöl’äm pitoihe.

Sano Päivöl’än emäntä:

”Mi on tämä miehijähä,

ku kumman urohijaha,

kuint ei hänt ei koirat hauk(k)u(n),

villahännät ei vihannu,

villahännät ei vihannu(n).”

”Olel l’ieto Lemminkäin’i,

olel l’ieto Lemminkäin’i.

Läksim Päivöl’äm pitoihe.

salajoukoj juominkihi”

Toipa Päivöl’än emäntä,

toipa toopilla olutta,

kanto kaksikorvazella,
kanto kaksikorvazella:
mavot laijoilla valuvi,
keärmyt piällä kiänteleksä.

”Otan onket taskuistan’i,
väkärauvat väskyistän’i.
Silläpä mavot otane,
sillä ne mavot otane.”

Sano l’ieto Lemminkäin’i:
”Ruhka moaha luotanehe,
ruoka suuhu syötänehe(he),
ruoka suuhu(n) syötänehe.”

Sano Päivöl’än isäntä:
”Nyt ruvetah laulamaha.
Kump ol lauluiltah parempi,
kummav virret kummempija?”

Laulo Päivöl’än isäntä,
laulopa lammil lattijella.
Laulopa lieto Lemminkäin’i,
laulo häräl lattijella,
lammillista latkimoaha.

Sano Päivöl’än isäntä:

”Nyt kat’t’sellaam miekkojana.

Kumman om miekkoa mielusempi,

kumman or rauta raskahampi?”

Sano l’ieto Lemminkäin’i:

”Lähetä(ä)h ulos pihalla.

Pihal ov veret parempi,

tanteril on kaunehempi.”

Lähetth ulos pihalla.

Löipä Päivöl’än isäntä,

löipä kerral löipä toisen,

eipä soanu (l)uu vijoilla.

Löipä l’ieto Lemminkäin’i

n’iinkun noat’in naorehelta.

(SKSÄ L 441 a-b, 442 a. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 18.3.1952 Helsingissä.)

Väinämöisen polvenhaava

Toinen Anni Tenisovan useaan otteeseen äänitteelle laulamia pitkiä kertovia runoja on laulu Väinämöisen polvenhaavasta. Siinä Väinämöinen veistää vuorella venettä, ja kirves osuu hänen polveensa. Väinämöinen lähtee etsimään verenseisauttamisen taitavaa ihmistä, ja joutuu kysymään apua kolmesta talosta ennen kuin löytää apua. Kolmannesta talosta löytyvät ukko taitaa Verensulun sanat – näitä ei varsinaisesti runossa kuitenkaan kerrota. Parannuksen löydettyään Väinämöinen lähtee takaisin veneensä luokse, joka kaipaa jo vesille. Väinämöinen lupaa lähteä. Muiden laulajien versioissa tämänkaltainen motiivi voi jatkua väen veneeseen lastaamisen, matkan teon ja soutamisen kuvauksilla, ja edelleen suuren hauen selälle juuttumisena, sen pyydystämisenä ja sen leuasta kanteleen laatimisella.

Väinämöisen polvenhaava toimi sekä kertovana runona että veren sulkemisen loitsuna. Se kertoo vanhimman tietäjän haavan sulkemisesta: tämän toistamisen katsottiin auttavan myös muiden myöhempien haavojen parantamisessa. Loitsutarkoituksessa kertomukseen saattoi yhdistyä paljon muutakin, esimerkiksi Raudan synty -myytti sekä Verensulku.

Tenisova kertoi oppineensa myös tämän runon Arhippain'i Miihkalilta eli Miihkali Perttuselta. Luultavasti tämä oppiminen tarkoitti sitä, että hän muisti muiden ohella myös Miihkalin laulaneen runoa, ja oli ottanut vaikutteita myös tältä. Tennisovan eri versiot runosta ovat tekstiltään hyvin samankaltaisia. Miihkali sen sijaan esitti runosta muutamaa melko erilaista versiota (SKVR I1 298 a); SKVR I1 298 b); SKVR I4 171).

Vanha voari Väin'ämöin'i,
vesti vuorella venehtä,
kolkuttel'i kal'l'ivolla.
Kil(i)pesty kirves kivehe,
polvehe pojam polosev,
vanhav vuariv Väin'ämöisen.

Läksipä heän et't'šimähä,
veren turvan tukkijoa
ensimmäistä t'ietä myöt'i
ensimmäisehe taloho.

Ukko uun'ilta puhuve,
vanha vuari vaipan alta:
”Mikä on tämä miehijähä,
ku kumman urohijaha?”

”Olev vanha Väinämöin'i.
Vessiv vuorella venehtä,
kolkuttel'in kal'l'ivolla.
Kilpesty kirves kivehe
polvehe pojam polose(v),
vanhav vuoriv Väinämöisen.

Läksi'impä et't'šimähä
veren turvan tukkijoa.”

Ukko uun'ilta puhuve,
vanha voari vaipan alta:
”Kuin en' t'iijä ene taija,
kuin en' t'iijä ene taija.”

Läksikö toisehen taloho,
keskimmäistä t'ietä myöt'e
keskimmäisehe taloho.

Ukkopa uun'ilta puhuve,
vanha voari vaipan alta:
”Mipä on tämä miehijähä,
ku kumman urohijaha?”

Olev vanha Väinämöin'i.
Vessiv vuorella venehtä,
kolkutine kal'l'ivolla.
Kilpesty kirves kivehe,
polvehe pojam polosen,
vanhav voariv Väinämöisen.
läksi'impä et't'šimähä
veren turvan tukkijoa.”

Ukko uun'ilta puhuve,

vanha vuari vaipan alta:

”Siih en t’iijä enkä taija.”

Läksipä kolmanteh taloho,

lait’immaista t’ietä myöt’i

lait’immaisehe taloho.

Ukko uun’ilta puhuve,

vanha voari vaipan alta:

”Mipä on tämä miehijähä,

ku kumman urohijaha?”

”Olev vanha Väinämöin’i.

Vessimpä vuorella venehtä,

kolkuttel’in kal’l’ivolla.

Kilpesty kirves kivehe,

polvehe pojam polose(n),

vanhav voariv Väinämöise(n).

Läksi’impä et’t’šimähä

veren turvan tukkijoa.”

Ukko uun’ilta puhuve:

”Kun suanen sanelomaha,

puhennen puhelomaha,

sanat suussan’i sukeutu,

sanat suussan’i sukeutu,

pyrijemmät pyym munoa,

härijämmät häräm peätä.”

Kiertypä veri vuotamasta,

purmun’i purajamasta.

Eihäm mairis muaha jouva,

miesten hemppu hein’ikköhö.

L’äksipä vanha Väinämöin’i,

tul’ihav venehel luokse:

”Mitäpä se itket venehen’i,

mitä itket venehen’i?”

”Tä(h)äkö lahonel lassulloan’i,

vierrev vestämäisillän’i?

Ilmal’ l’innutki ivoauve,

ilmal’ l’innutki ivoauve.”

”Eläpä se itke venehen’i:

nyt om polven’i parentu.

Soatav venehev vesillä,

satalaijal lainehilla

teloilta teräksisiltä,

melat vaskiset varussin.”

(SKSÄ L 426 a-b. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Iso härkä

Iso härkä on niitä teemoja, joista on vaihtelevin tavoin laulettu niin Suomessa, Karjalassa, Inkerissä kuin Virossakin. Aihelma saattoi yhdistyä esimerkiksi Hämeen ihmeisiin, linnan (kaupungin) eteen

soutamiseen ja kestityksen pyytämiseen (Pentin linna), Laivaretkeen ja erilaisiin kertoviin ja lyyrisiin runoihin sekä loitsuihin.

Anni Tenisovan versio on lyhyehkö eikä yhdisty muihin aiheelmiin. Härästä kasvaa niin valtava, että pääskyltä kestää päivä lentää sen sarvien väli ja oravalta kuukausi juosta sen häntäluun päästä päähän. Toisten laulajien runoissa voidaan etsiä valtavalle härälle tappajaa. Etenkin pohjoisempana tämä on yleensä merestä nouseva musta mies, etelämpänä joskus veli. Teurastetusta härästä saadaan valtava määrä verta ja makkaraa.

Hämeessä härkä synty,
son'n'i Suomessa ylen'i.
Peä keikku Kemi-jovella,
häntä torkku Torn'ivossa,
häntä torkku Torn'ivossa.

Päiväl lenti peäskyl'intu
härän sarvijev väl'it't'si.
Ku(h)ukauven orava puitti
häräh häntäluuta myöte.

Se ku härkää-ä tapetti(h),
viisi venehtä vertä tul'i,
sa(ha)ta syltä makkaroa.

Sen pitusa tämä on.

(SKSÄ L 428 b. Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Marian virsi

Marian virsi eli Luojan virsi eli Marjavirsi oli karjalankielisellä alueella merkittävin kristillinen kalevalamittainen runo. Siinä Raamatun kertomukset ja keskiaikaiset legenda-aihelmat yhdistyvät

kansanomaisiin tulkintoihin. Ensimmäinen maininta kansanrunosta löytyy jo 1600-luvun lähteistä. Virrestä ja Neitsyt Mariasta yleisemmin on kirjoittanut erityisesti Senni Timonen.¹³

Tenisovan laulama runo kertoo, miten puolukka kutsuu neitoa kangasmetsässä ja tekee tämän raskaaksi. Neito pyrkii peittämään raskautensa ja käyttäytymään kuin raskautta symbolisestikin varova: ei juo jokivesiä, joissa kalat ovat voineet kutea tai istu orin astuman tamman vetämään rekeen. Kun synnytyksen aika tulee, hän menee kysymään perinteistä synnytyspaikkaa eli saunaa äidiltään: kylässä olisi parempia saunoja kuin omassa talossa, voisiko äiti käydä pyytämässä? Äiti vastaa, että portot ovat ennenkin synnyttäneet isättömät lapsensa tallissa.

Niinpä neito lähtee itkien talliin ja synnyttää lapsensa sinne. Hevonen lämmittää henkäyksellään kylmää tallia. Neito piilottelee poikaansa, mutta lähtee sitten pesemään tätä tulisen kosken, pyhän virran partaalle. Hän hukkaa pojan, ja lähtee etsimään. Neito kysyy apua tieltä, joka kertoo tietävänsä pojan sijainnin, mutta ei kerro, koska Jumala on luonut tien ”kylmin kengin käytäväksi”. Kuu vastaa apua kysyttäessä, että ei auta, sillä Jumala on luonut sen ”yöllä yksin paistamahan”. Viimein aurinko suostuu auttamaan: poika on pirujen vaivattavana syvällä maan alla, kivipaasi päällään.

Neito pyytää Päivää lentämään haudalle ja paistamaan kirkkaasti, nukuttamaan hautaa vartioivat ihmiset. Päivä tekee näin, ja Luoja, Herra herää haudastaan. Luoja menee hiiden seppien pajaan: nämä ovat takomassa Luojalle kahleita. He ihmettelevät, miksi pajaan saapuneen silmät muistuttavat heidän vasta eilen hautaamansa Jumalan silmiä. Toisten laulajien toisinoissa runo saattaa vielä lopuksi kuvata, miten Jeesus huijaa hiiden sepät omiin kahleisiinsa.

Anni Tenisova kertoi oppineensa laulun äidiltään Tatjanalta. Tennisovan laulamana runossa on paljon sävelmää koristeleviin korukuvioihin eli melismoihin liittyviä ha-, he- ja ho-tavuja: ne eivät liity varsinaisesti runon tekstiin vaan sen koristeltuun esittämiseen. Sanan *Kuu* Tenisova laulaa kahden tavun pituisena, tämä on merkitty *Kuu'u*.

Marjan'i mäjeltä huuti,
puolukain'i(hi) kanka(h)alta:
”Tule sie neiti poimemaha,
tinarinta riipomaha
ennen kuin e(he)tona syöve,
ma(ha)to musta muikkovauve.”

Läksi(hi) marjam poimintaha,
sy(h)ötit'šekse vuatiteksi:

¹³ Timonen 2013; ks. myös Timosen luku Neitsyt Mariasta teoksessa Kallio et al. 2017.

sinišukkihin sivoksi,
pu(hu)napaklohoim puneksi.

Läksikö marjam poimintaha.
Marjasem mäjeltä söije.
Siit on turpu siit on täyty,
siitä kohtu(hu)va kokoutu,
varren täyvev vaikevutta(ha),
varren täyvev vaikevutta.

”A mi om meijäm Marjatalla,
kumpa vöittä(hä) völjehtiyve,
pimiöissä peitteleksi,
suoissa so(ho)vitteleksi,
(eöö) suoissa so(ho)vitteleksi,
eikä juo jokivesijä,
eikä syö i kutukaloja,
ei(j) issu sen hevor rejessä,
jota on orih ohjellune,
jota orih ohjellune.”

”Oi(j) emosen kantajain’i,
oi(j) emosen kantajain’i,
käypä kylpyö kylästä,
saunoa sarajahalta.
kyläs ois kylt parempi,
saunal lauvat lauhkijempi.”

Emopa varsiv vastoauve:
”Tal’l’i on Ta(ha)pomäjellä,
hevoh huoneh honkikolla:
sinn om portot poikat soatu,
tul’ilaotat lapseh luotu.”

Läksipä (h)än tapomäjellä,
itkien ku(hu)jerteleksi,
itkien kujerteleksi.
Sinne synnytti pojane
sorajouhen soimem peähä,
sorajouhen soimem peähä.

”Henkeä hyvä hevon’i,
kylöl löyly(hy) löyhähtä,
vassal lämpö(hö)n’i lähätä.”

Piilettel’i poikovaha,
piilettel’i säilyttel’i.
Läksipä peätä sukimaha
tul’isen košen korvalla,
pyhäjovem pyörtimillä.
Kato poika polviltaha,
lapsi lannepuol’iltaha.

Läksipä poikoa et’t’šimähä,

puut om puittej joaten heinä(t),
jakoal'l'e(h) hienot heinä(t),
kat'shellen kanarvoj juure(t),
kat'(š)ellen kanarvoj juuret.

T'iepä vastahan tulouve:
”Oi t'ie ju(hu)malal luoma!
Etköž(ö) nähnym pojuttan'i,
pojuttan'i pienuttan'i,
kullaista omenovan'i?”

”Kyllä t'ijäv vain en sano:
miksi oj ju(hu)mala luonu,
kyl(y)min kenkin käytävikse,
rat't'sahien a(ha)jeltaviksi?”

Läksi iellä hām mänöyve,
puutpa puittej juaten heinä(t),
jakoal'l'en hienot heinät,
kat'(š)ellen ka(ha)narvoj juuret.

Rupesipa kuu'u paistamaha
”Oi kuu'u Jumalal luoma!
Etkös(ä) nähnym pojuttan'i,
pojuttan'i pienuttan'i,
kullaista o(ho)menovan'i?”

”Kyllä t’iijäv vain en sano:

miksi oj Jumala luonu

yöllä yksim paistamaha

päivällä pimittämähä.”

Läksipä iellä häm mänöyve,

puutpa puittej joaten heinä,

jakoal’l’en hienot heinä,

kat’(š)ellen ka(ha)narvoj juuret.

Rupesipa päivä paistamaha.

”Oi päivyt ju(hu)malal luoma

etkö sä nähnym pojuttan’i,

pojuttan’i(hi) pienuttan’i?”

”Kylläpä t’iijän tai sanone,

kyllä t’iijän tai sa(ha)none:

pirulaiset piinataha,

pahav valta(ha) vaivataha

yheksän sylen syvyössä,

kivi on alla(ha) poaje(he) peällä.”

”Oi päivyt Jumalal luoma

lennäpä piätöinnä ka(ha)nana,

sikipiänä siuvottele

herran hauvam partahilla.

Paissa se kerra(h) himpehestä,

toin'i himmestä hi(hi)jota,
kolmas on koko terältä.
N'ukuta ne(he) nuiva(ha) kansa,
paina'a väkipakana,
vanhat keihäsvarsihisi,
nuoret miekkojeh nojihi,
nuoret miekkojeh nojihi.”

Päiväpä paisto himpehestä,
toisen himmestä hi(hi)jotti,
kolmannen koko terältä.
Nukuttipa(ha) n'uiiva(ha) kansa(m),
painopa väjem pakana,
vanhat keihäsvarsihisi,
nu(h)oret miekkojeh nojihi.

Nousipa luoja kuolomasta,
herra hauvasta heräsi,
herra hauvasta heräsi.
Läksi häv verijä pesömäh,
purnuja puhastelemah.
Män'ipä hän seppiem pajaha:
”Mitäpä ne rautijot takouve
sepät hiijen hilkkasouve?”

”Luojalla kurissusköyttä,
jota eylen hautasimma,

hautasimma hakkasima.

Min täh on siun silmät suuret,
silmät suuret, leuka loaja,
niin kun eylisej Jumala(n),
jotapa eylen hakka(ha)sima,
hakkasimma hautasimma?”

”Sill on miulle silmät suuret,
silmät suuret(e), leuka loaja:
kauvan kat’t’šoin syöjän suuhu
parta’a palam purijan.”

(SKSÄ L 427 a, b. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952. Helsingissä.)

Hiihtävä surma

Hiihtävä surma perustuu runolaulussa yleiseen sukulaisten tai perheenjäsenten vertailuun. Runoa on tallennettu Karjalasta ja Inkeristä.

Surma eli tässä runossa tarttuvan kulkutaudin henkilöitymä kulkee talvella kuljettavaa rekitietä myöten eli ihmisten kulkujälkiä myöten ja saapuu taloon. Tauti kysyy, kenet sen pitäisi talosta tappaa. Jos se tappaa isännän eli kokeneimman miespuolisen, täysikasvuisen työntekijän, ei talo pysy pystyssä eivätkä sen viljalaarit riittävän täysinä, eli peltujen viljely ei onnistu. Jos taas emännän, poistuu kokenein ja täysikasvuinen naispuolinen työntekijä, loppuu talosta kurnuimma, eli karjan pito ei onnistu. Jos tyttären, ei luvassa ole monipäiväistä hääjuhlaa tansseineen. Jos pojan, ei kukaan tuo taloon uutta naispuoleista työntekijää vanhenevan emännän ja kodista väistämättä miehensä kotiin muuttavan tyttären tilalle. Tämä on realistinen ja useissa muissakin runoissa sivuttu kuvaus itämerensuomalaisen esimodernin perheyhteisön rakenteesta ja talon tyttären hankalasta, pojan tilanteesta poikkeavasta asemasta.

Eri laulajilla ja eri alueilla runot varioivat paljon, mutta vertailtavat omaiset pysyvät. Usein runo ei anna johtopäätöstä siitä, kenet taudin pitäisi tappaa, mutta jos se annetaan, tapettavaksi joutuu yleensä talon tytär, tai talon miniä. Tenisovan versiossa kurki asettuu kuitenkin puolustamaan tytärtä: neidosta saadaan häät, joiden tarjoiluista voi jäädä linnuillekin syötävää. Runoa voi myös tulkita niin, että tauti itse toteaa, että tytärtä ei tule tappaa, ja kurki innostuu tästä. Aiemmin tallennetussa uhtualaisessa versiossa kurki ehdottaa, että marjoja suolta poimiva tytär voidaan tappaa, mutta teuras- ja pitojätteistä kiinnostunut varis ehdottaa härän, kurjen ja mahon lehmän tappamista pitojen järjestämiseksi (SKVR I3 1874). Tätä voidaan lukea myös kriittisenä

kommenttina ihmisten työkykyyn ja asemaan perustuvaa arvottamista vastaan: kukin arvioija katsoo asiaa kurjen ja variksen tapaan vain omasta kapeasta näkökulmastaan.

Tenisovaa hymyilyttää isäntää käsittelevässä kohdassa ja naurattaa toiseksi viimeisen säkeen (”maho lehmä makkaroiksi”) kohdalla. Tätä on monisyistä tulkita: voi olla, että laulun tietyt kohdat tuntuvat kulttuurin sisältäpäin katsottuina humoristisilta, tai laulua on ollut tapana esittää humoristiseen sävyyn. Joskus laulajat voivat reagoida naurulla myös aiheisiin, joista eivät ole varmoja, ymmärtävätkö ulkopuoliset kuulijat niitä vai ei.

N’oo,

surma juoksi suota myöti,

tauti talvit’ietä myöt’i:

”Ketä mie talosta tapa(n)?

Tappasin talost isännän:

tapan ka talo hävieve,

leipäloarit lankijouve (ee).”

Surmapa juoksi suota myöt’i,

tauti talvit’ietä myöt’i:

”Ketä mie talosta tapa(n)?

Tappasin talost emännän:

tapan ka talo hävie(y)ve,

kirnupiimät kirpuove.”

”Ketä mie talosta tapa(n)?

Tappasin talosta tytöv:

vain ei häissä häilähellä,

pöyväm päissä pyörähellä.”

”Ketä mie talosta tapa(n)?

Tappasin talosta pojan:

kukapa siihi min'j'an tuove?"

Surma juoksi suota myöt'i.,

tauti talvitietä myöt'e.

"Ei sua neituva vihata:

nejosta ne hiät tulouve."

Kurki kuudessa huhusi:

maho lehmä makkaroiksi,

lammas liijoiksi l'ihoiksi.

No häiss ta siitä ne kaikki.

(Kper A-K A-K 153/1956. Erkki Ala-Könnin vuonna 1956 äänittämä.)

Meren kosijat

Meren kosijat on toinen vertailukaavalle perustuva runo, mutta tässä vertailtavana ovat erilaiset sulhaset. Annikki saaren neiti istuu tässä runotyyppissä yleensä sillan päässä odottamassa sulhasia: Tennisova mainitsee vain hänen nimensä ja epiteettinsä 'saaren neiti'. Merestä nousevat vuorollaan rautamies, vaskimies, hopeamies, kultamies sekä leipämies. Tennisovan runo loppuu tähän. Yleensä tämän tyyppin runoissa Annikki menee leipämiehelle. Runo asettaa perustoimeentulon kalliita ja tarpeellisia metalleja arvokkaammaksi.

Äänittäjien välittämän tiedon mukaan Tennisova oli oppinut runon äidiltään. Tämän tyyppisistä runoista on Vienan Karjalasta kerrottu, että ne olivat tyyppillisesti naisten lauluja.¹⁴ Niiden käsiteltävänä onkin naisten elämän kannalta keskeisiä teemoja: mikä on naisen asema yhteisössä ja

¹⁴ Tarkka 2005.

miten siinä on mahdollista elää, tai minkälaisiin asioihin pitäisi kiinnittää puolisoa valitessa huomiota.

An'n'ikki se šoaren neit'i.

Rautamies merestä nousi
rauta suussa rauta kiässä,
rautahattu hartijoilla,
rautakintahat käjessä,
rautakihlat kormanoissa:
”Tulekko se miulla neit'i?”

”Enkä tule enkät ole,
ei ole seätty eikä keätty,
eikä(i) toit't'(š)i toivotettu.”

An'n'i-tyttö šuaren neit'i da.

Vaskimies me(he)restä nousi
vaske suussa vaske kiässä,
vaskehattu hartijoilla,
vaskekintahat käjessä,
vaskekih(i)lat kormanoissa:
”Joko tulet miul(l)a neit'i?”

”Enkäi(j) tule enkä ole,
eik ole seätty(hy) eikä keätty,
eikäi toit't'ši toivotettu.”

An'n'ikki se šoaren neit'i.

Hopiemies me(he)restä nousi
hopie suussa ho(ho)pie kiässäm
ho(ho)piehattu hartijoilla,
hopiekihlat kormanoissa,
hopiekintahat käjessä.

”Tuletko se miulla neit'i?”

”Enkä tule enkä ole,
eik ole seätty(hy) eikä keätty,
eikä (i) toit't'si(hi) toivo(ho)tettu.”

An'n'ikki o šuaren neit'i.

Kultamies me(he)restä nousi
kulta suussa(ha) kulta kiässä,
kultakihlat kormanoissa,
kultahattu hartijoilla,
kultaset kintaat käjessä.

”Jo(ho)ko tulet mi(h)ulla neit'i.”

”Enkä(j) tule enkä ole,
ei ole seätty(hy) eikä keätty,

e(h)ikä (i) toit't'sika luvattu.”

Leipämies merestä nousi

leipä suussa leipä kiässä,

leipäkihlit kormanossa,

leipähattu hartijoilla,

leipäkinta'at käjessä:

”tuletko se miulla neit'i?”

(SKSÄ L 428 c. Jouko Hautalan ja Lauri Simonsuuren 21.3.1952 Helsingissä äänittämä.)

Pilvilampi

Pilvilampi-niminen runoaihe on mytologinen mielikuvaketju, joka esiintyy koko itämerensuomalaisella alueella Karjalasta Viroon saakka. Eniten sitä on tallennettu Vienasta. Runo voi esiintyä itsenäisenä aihelmana tai yhdistyä muihin runoihin, erityisesti Ison tammen runoon.

Vienalaisessa ja Anni Tenisovan taitamassa versiossa neljä neittä, kolme naista, kolme morsienta eli naiset kaikissa elämänvaiheissaan löytävät lemmen lehden, tammen lastun, jonka istuttavat maahan kasvamaan. Tästä kasvaa valtava tammi. Useissa versioissa tammi kasvaa niin suureksi, että se estää pilviä juoksemasta, ja tämän jälkeen kuvataan, miten pilvissä on suuret pisarat, pisaroissa laajat lammet, lammissa punaiset veneet ja veneessä nuoret miehet. Anni Tenisovan versiossa tämä aihe kuitenkin kierretään: pilvet pääsevät juoksemaan, ja niistä pirahtaa pisara, pisarasta taas pieni poika.

Runon loppujakso koostuu kolmesta usein Myydyn neidon runossa esiintyvistä aihelmasta. Siinä kosijan kohtaava neito kysyy, miten kosija tunnisti neidon kodin, ja tämä vastaa, että siellä oli kuusikko *kujojen* eli karjateiden päässä, katajikko kaivotiellä. Neito kysyy, mitä isä ja äiti tekivät, ja saa vastauksen, että *myivät*, naittivat neitoa. Viljan jauhaminen ja survominen sekä veden kantaminen liittyy myös häiden valmistamiseen. Yleensä runossa neito ei suostu kauppaan, ja saattaa kirotta hänet naittaneet sukulaiset. Tenisovan laulussa on siis lyhyitä hedelmällisyyteen – lemmenlehdestä kasvava Iso tammi, pisarasta pirahtava poikavauva – ja naittamiseen liittyviä teemoja, joita on voitu käyttää erilaisissa yhteyksissä ja kenties merkityksissäänkin.

Ol'i ennen' n'el'l'ä neittä,

nel'l'ä neittä kolme naista,

koko kolme morši(j)enta.

Löyvettihpä lemmel l'eht'i,
lemmel' l'eht'i tammellastu.
Pantii(m)pa moalla kasvamaha,
ilmoilla yl'enömähä.

Siel'täpä kasvo kaun'is tammi.
Piäsipä pilvet juoksomaha,
hattarat ha(ha)t'sartamaha:
pilvestä pisara pirahti,
pisarasta pien'i poika.

Mitä siellä toatto roato,
mitäpä siellä moamon'i roato?
Jauhottih ja survottihi,
viel'ä i vettä kannettihe.
Kuusikot kujen suissa,
katajikot kaivot'eillä.

(Kper A-K A-K 878/1954. Äänittänyt Erkki Ala-Könni vuonna 1954.)

Veneeseen pyrkivä neito

Veneeseen pyrkivän neidon runo on yksi 1900-luvun jälkipuolen vienalaislaulajien ehdottomia suosikkilauluja. Hiihtävän surman ja Myydyn neidon runon tavoin se liittyy omaisten vertailuun ja kytkeytyy nuoren neidon sosiaalisen aseman käsittelyyn.

Tenisovan laulussa hänen kaimansa Anni-tyttö istuu turun eli markkinapaikan korolla eli edessä olevalla luodolla. Hän katsoo ylös ja alas: ylhäällä paistaa aurinko, alhaalla kulkee soutuvene. Anni pyytää isäänsä ottamaan hänet veneeseensä. Isä sanoo, että ei ehdi, sillä silkkiset verkot ovat veneessä ja lohikala on kutemassa. Anni istuu turun korolla ja näkee äidinsä veneen soutavan. Hän pyytää äitiään ottamaan hänet veneeseen, mutta äiti vastaa kuten isä: on kiire laskemaan verkot. Sama tapahtuu veljen ja siskon kohdalla. Lopulta ohi soutaa *ämmö* eli isoäiti. Tennisovan runo ei sanoa tätä suoraan, mutta usein runoissa juuri isoäiti, isoisa tai sulhanen lopulta ottaa Anni-tytön veneeseensä. Tämän jälkeen seuraa ohi soutaneiden omaisten väkevä kirousjakso: isän hevonen kuolkoon kevätkyntöjen aikana, äidin lehmät kuolkoot parhaana lypsyaikana eli kesällä, veljen miekka katketkoon sodassa, ja siskon neula katketkoon parhaana ompeluaikana eli luultavasti

talvikaudella. Tenisovan runo päättyy tähän, mutta jotkut versiot jatkuvat vielä neidon mukaansa ottaneen omaisen tai sulhasen siunauksella. Tämänkin runon Anni Tenisova kertoi oppineensa äidiltään Tatjanalta.

An'n'i-tyttö, ainut neit'i,
istupa turun korolla,
turun koron korvasella.
Kat't'sou ylös, kat't'sou ales,
ylähänä päivä paistaa,
alahana veno soutaa:
"Ota, toatto, venehehe!"

"Empä jouva, enkä ole:
sulkut verkot venehessä,
lohen kala mun'imassa,
ruuvikossa hein'ikössä,
kaunchissa kaislikoissa."

An'n'i-tyttö, ainut neiti,
istupa turun korolla,
turun koron korvasella.
Kat't'sou ylös kat't'sou ales,
ylähänä päivä paistaa,
alahana veno soutaa:
"Ota, moamo, venehehe."

"Empä jouva, enkä ole,
sulkut verkot venehessä,

l'ohikala mun'imassa,
ruuvikossa hein'ikössä,
kauneissa kaeslikoissa.”

An'n'i-tyttö, ainut neit'i,
istupa turun korolla,
turun koron korvasella.
Kat't'sou ylös, kat't'sou(v) ales,
ylähänä päevä paistaa,
alahalla veno soutaa:
”Ota veikko venehehe!”

”Enkä jouva, enkä (i)j ole,
sulkut verkot ven'ehessä,
l'ohikala mun'imassa,
kaanehessa kaesl'ikossa.”

An'n'i-tyttö, ainut neit'i,
istu (h)an turon korolla,
turun koron korvasella.
Kat't'sou ylös, kat't'sou(v) ales,
alahana veno soutaa,
alahana veno soutaa:
”Ota t'sikko venehehe.”

”Empä jouva, enkä ole,
sulkut verkot venehessä,

lohikala mun'imassa,
ruuvikossa hein'ikössä,
kaunehissa kaeslikoissa.”

An'n'i-tyttö, ainut neit'i,
istu hän turun korolla,
turun koron korvasella.
Kat't'sou ylös, kat't'sou(v) ales,
ylähänä päivä paistaa,
alahana veno soutaa(k):
”Ota ämmö venehehe,
ota ämmö venehehe.“

”Aa, taatton'i hevon'i hävikköhö,
parahana kyntöaikana.
Äitin'i lehmät hävikköhö,
parahana lypsyaikana.
Veikkon'i miekka katekkoh,
parahana sojintaika[na].
T'sikkoni n'iekla katetkoh,
parahana ompeluaika[na].”

(SKSÄ L 432 d. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Kokkovirsi

Kokkovirsi on yksi tunnetuimmista ja eniten tallennetuista vienalaisista häälauluista. Se kertoo, miten valtava, sulhasta symboloiva kotka lentää ilman ja taivaan halki toinen siipi merta, toinen taivasta viistäen ja laskeutuu linnan, linnoituksen ikkunalle. Se jää katsomaan tyttöparvesta parasta, turpeatukkaisinta, somakätisintä, ja nappaa sen kouriinsa. Runo siirtyy kysymään, mistä peitenimillä *teltamoiseksi* ja *kultaiseksi omenaksi* puhuteltava sulhanen tiesi neidon kasvavan naimaikään: runo vastaa, että tuvasta nousi savua ja eläimet pitivät ääntä. Runo siirtyy pohtimaan,

että olisi pitänyt laatia piilopirtti neidon salaamista varten, mutta toteaa, että siinä missä hevonen on helppo salata, neito ei ole.

Anni Tenisovan runo sisältää vain yleisimmät motiivit kotkan lentämisestä ja linnan ikkunalle asettumisesta, neitoparven tarkastelusta ja neidon nappaamisesta. Laulu loppuu ”ei halli valetta hauku” -alkuiseen säepariin, joka yleensä esiintyy kertovissa runoissa vieraan tulosta kertomassa, ei häälauluissa. *Halli* tarkoittaa harmaata koiraa, joka haukullaan ilmoittaa vieraiden tulon, eikä hauku turhaan.

Vienalaiset häät olivat kahden suvun monipolvinen rituaali, jossa morsian siirtyi synnyinkodistaan sulhasen kotiin, ja sekä sukujen väliset suhteet että etenkin morsiusparin sosiaaliset asemat järjesteltiin uusiksi. Moneen rituaalin kohtaan liittyi kalevalamittaisia lauluja tai vapaamittaisia itkuvirsiä. Laulajia ja itkijöitä olivat ennen kaikkea naiset.

Toisin kuin valtaosaa runoista, häälauluja lauloivat koko suvun naiset yhdessä. Toisin kuin Inkerissä, laulussa eivät vuorotelleet esilaulaja ja kuoro, vaan kaikki lauloivat yhteen ääneen – tosin ilmeisesti jotakuta hyvää, sanat hyvin taitavaa vahvaa laulajaa seuraten. Kuorossa laulaminen vakiinnutti paikallisia versioita sekä hääsävelmästä että runoista.¹⁵ Unelma Konkan mukaan hääsävelmä varioi kylittäin.¹⁶

Vienankarjalaisen hääsävelmän rytmityyppi on herättänyt pohdintaa tutkijoiden keskuudessa: sitä ei löydy muita alueilta. I. K. Inhalla on hieno kuvaus hääsävelmästä: ”Häälaulujen nuotti on koko joukon poikkeava tavallisista runosävelistä. Se on rientoisampi ja valoisampi, se on kuin juhlallinen, riemuisa hymni.”¹⁷ Siinä missä moni 1900-luvun jälkipuoliskon vienalaisnainen laulaa sävelmää melko vähän tai ei ollenkaan muunnellen, Tenisova varioi sitä samoissa määrin kuin viisi-iskuista yleissävelmänsäkin.

Tallentajien Jouko Hautalan ja Lauri Simonsuuren mukaan Tenisova oli oppinut Kokkovirren äidiltään Tatjanalta. Häälaulut eivät kenties kuitenkaan olleet Tenisovalle kovin tärkeitä, tai sitten Erkki Ala-Könni ei tullut niitä häneltä kysyneeksi: hänen häälaulunsa eivät ole kovin pitkiä eikä niitä ole äänitetty kovin montaa kertaa. Niissä on myös hieman epätyypillisiä aiheilmien yhdistelmiä. Voi myös olla, että niitä ei Tenisovan sukupiirissä enää hänen aikuisena Vienassa ollessaan laulettu. Neuvostoaika karsi monin paikoin paitsi uskonnolliset julkiset menot myös vanhojen rituaalilaulujen julkisen käytön.

Paikoin vaikea sanoa, tarkoittavatko suomalaiset kommentoija häälauluja vai häätkuja Tenisovan häihin liittyvistä esityksistä puhuessaan.

Lent’i kokko koilta ilmoi(n),

koilta ilmoim, alta taivo(l):

¹⁵ Tarkka 2005: 119.

¹⁶ Virtanen 1968: 42–43.

¹⁷ Inha 1999: 232.

liitelekse, loateleksi,
liiteleks,i laateleksi,
siivet taivuva sivel'i,
siivet taivuva sivel'i,
koprat merta kuopuval'i,
koprat mertä kuopuval'i.

L'iiti l'innan ikkunalla,
l'iiti l'innan ikkunalla,
lekahutti l'innal la(u)too,
lekahutti l'innal lautoo.

Kat't'so parvesta parasta,
tukkapäistä turpejinta,
sormuskäsistä sominta:
tuompa kokko kopristave,
tuompa kokko kopristavi,
havul'intu hoamuvo(u)ve,
havul'intu hoamuvo(u)ve.

Ei hal'l'i valehta hauku,
ei hal'l'i valehta hauku,
l'innal lukku luksuttele,
l'innal lukku luksuttele.

(SKSÄ L 432 a. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Vävyn virsi

Vävyn virsi on yksi karjalaisten häiden keskeisiä lauluja, jota on voitu esittää ainakin tallennustilanteessa myös useammassa osassa. Pisimmillään se saattaa sisältää tulijan henkilöllisyyden arvailua, sulhasen hevosen komeuden ylistystä sekä sulhasen tunnistamiseen, pihaan tuloon, hevosen vastaanottoon sekä ruuan ja juoman tarjoamiseen liittyviä aihelmia sekä tupaanmenokehotuksia.

Anni Tenisovan runo alkaa kuitenkin aihelmalla, jota usein lauletaan morsiamen kodista ulos lähtiessä, kun morsian on rituaalisesti puettu: menkää pois pojat, ulos uroot: sulhasen kaivattu, odotettu morsian (*valvateltava*) on valmis. Sen jälkeen siirrytään usein morsianta puettaessa laulettuun aiheeseen: mitä sulhanen eli isosen poika, veljes vanhin istuu odottaen ja toivoen? Hän ei istu isän hyvyyttä eikä äidin armautta vaan morsiamen (*immyt, kanamarja*) hyvyyttä ja kauneutta.

Tämän jälkeen runo siirtyy puhuman morsiamen äidin suulla vävyn sisään tulemisesta: vävy on niin pitkä, että häntä varten täytyy ottaa pois tieltä tuvan kannatinorsi, kohottaa oven *kamana* eli yläkarmi. Sitten runo vielä kuvaa tuvan myyttisen ulottuvuuden: sen ovenpuoleinen seinä on tehty ahmanluista, sivuseinä sirkun luista ja penkit särjen suomuista.

Runossa puhuu yhä morsiamen äiti, joka pyytää valoa, *tuohusta* nähdäkseen vävyn silmät: ovatko ne siniset, punaiset vai valkeat? Lopuksi hän vielä pyytää omaa väkeään ruokkimaan vävyn hevosen pestyillä kauroilla ja ohrilla, survotuilla kesärukiilla, eli parhaalla mahdollisella appeella. Tenisova kertoi oppineensa tämänkin runon äidiltään.

Pois pojat, ulos urohot,
pihalla pit’immät miehet:
jo ov valmis valvat’t’ina,
valmis valvateltavana,
valmis valvateltavana.

Mit issut isosem poika,
vel’l’es van’hiv valvattelet,
vel’l’es van’hiv valvattelet?
Issuvet ison hyvyyttä?

Et issu ison hyvyyttä,
etkä äit’in armahutta:

issut impyven hyvyyttä,
kanamarjan kaunehutta,
kanamarjan kaunehutta.

Ei vävy tupaha sovi,
ei vävy tupaha sovi,
ilman orren ottamatta,
kamo,an korottamatta,
ovi sein on osmo(l) luu(s)ta,
sivuseinä sirkul luusta,
laut'sat särin suomuloista,
laut'sat särin suomuloista.

Tuokaa tulta tuohisella,
tuokaa tulta tuohisella,
vahasella valkijeta,
näkisiv vävyn'i silmä(t),
näkisiv vävyn'i silmä(t):
sin'isetko vai(m) punaiset(s),
sin'isetko vaim punaset,
vainko aivav valkijete?

Apata vävyn hevon'i,
apatas vävyn hevon'i,
pessyin kag(s)roin, pessyin ozri(n),
survotuin suvirukehi.

(SKSÄ L 431 b. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Tulovirsi: Kylä vuotti uutta kuuta

Vienankarjalaiset häät kulkivat morsiamen talosta sulhasen taloon. Sulhasen taloon siirryttäessä ensimmäinen laulu alkaa kuvauksella, miten kylän väki on odottanut uutta kuuta ja päivän nousua, sulhasen suvun naiset ja erityisesti tämän äiti ovat odottaneet miniää. Laulu kehottaa sorsaa eli miniää nousemaan soutamasta eli veneestä itse, toisten nostamatta tai ylentämättä, polkemaan jalkansa portaalalle eli pienelle laiturille, sillalle tai reen porraspuulle ja toisen jalkansa reen poikkipuoliselle osalle (*rekipaju*). Joskus voidaan korostaa, että on astuttava varovasti, rekeä rikkomatta. Hääväki saattoi liikkua vuodenajasta riippuen veneellä tai reellä, ja lauluun punoutuu kumpaankin kulkutapaan liittyviä säkeitä.

Tenisovan versio jatkuu kehotuksena astua hanhen askelilla, taputtaa tavin jaloilla, ja siirtyy lintujen jälkeen vertaamaan morsianta ja tämän vartta tuoreeseen, marjovaan tuomeen tai katajaan. Usein tulovirressä todetaan, että miniän on notkutettava nuoret nisänsä (eli vartensa) kuin tuore tuomen latva, eli osoitettava kunnioitustaan ja kumarrettava syvään uudelle kotiväelleen ja erityisesti anopilleen. Runo syyttää toisten valehdelleen, että veli tulisi tyhjin käsin. Aihelma voi vielä jatkaa kuvauksella siitä, miten sulhasella on morsian mukanaan.

Tenisova jatkaa morsiamen neuvonnalla: asiat ovat toisin aviomiehen kotona kuin synnyinkodissa ja miniän täytyy oppia uuteen rooliinsa kuuluvat tavat. Hänen täytyy pitää huolta lusikoista ja asioista eli ruuan valmistus- ja tarjoiluvälineistä, etteivät ne joudu koirien suihin. Tästä Tenisova assosioi – ehkä koirien perusteella – sulhasen ylistykseen: morsian sai hyvän metsämiehen, *korven kolkuttajan*, joka ei pidä koiriaan tyhjän panttina kotona.

Tenisovan laulu noudattaa monien Vuokkiniemen pitkien tulovirsien perusrakennetta, mutta poimii suuresta aiheilmien määrästä vain joitain keskeisimpiä. Hän kertoi oppineensa tämänkin runon äidiltään.

Kylä vuotti uuta kuuta,

miero päivän nousentova,

miepä vuotim min’n’ovan’i,

miepä vuotim min’n’ovan’i.

Nouse sorsa sootamasta,

nouse sorsa sootamasta,

nouse ilman nostamatta,

ylene ylentämättä.

Pole jalka portahalla,

toin'i poikkipuol'isella,
assu hanhen askel'illa,
taputa tavij jaloilla.
Notkutah nuoret n'isatki,
n'iinku(i)n tuores tuomel latva,
tahi kasvaja kataja,
tahi kasvaja kataja.

Ken tämän tovev valeht'i,
ken tämän tovev valeht'i,
veijon tyhjin tullehikse,
veijon tyhjin tullehiksi?
Eipä veijo tyhjin tullun,
eipä veijo tyhjin tullu,
eikä rat't'su joute juossu.

Anna neuvon neit'ijen'i,
anna neuvon neit'ijen'i,
orpolastan'i opeta:
toisin teillä toisim meillä,
toisin toisessa talossa,
ei n'iin kun emon kojissa.
Tapa uusi ottamin'i,
en't'ini unohtamin'i.

Pie on lusikkas luvulla,
asti(j)esi arvelulla,

jottei koerat kanneltaisi,
jottei koerat kanneltaisi,
pennut pienet peteltäisi,
pennut pienet peteltäisi.

Sait miehem met't'sänkävijä,
sait miehem met't'sänkävijä,
uros kolven kolkuttaja,
joll ei koerat koissa moata,
pennut pehkuilla levätä.

(SKSÄ L 431 a. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.

Käen kukutus (Kukus kultan'i käkön'i)

Käen kukutus ei ole varsinainen häälaulu, mutta se liittyy häiden ja nuoruuden teemoihin. Runossa pyydetään käkeä kukkumaan kultia ja hopeita, sinisiä ja kultaisia nauhoja eli neidon juhla-asuun käytettäviä tarpeita. Sitä pyydetään kukkumaan laulajan *kunniaa* eli hyvää mainetta *vaaran päällä*, eli niin että se kuuluu kauas, ja kertomaan kukkumistensa määrällä, montako viikkoa laulaja vielä on tuuheahiuksisena, lettipäisenä eli naimattoman neitona. Tämänkin runon Tenisova kertoi oppineensa äidiltään.

Kukus kultan'i käkön'i,
helkyttele hietarinta,
kuku kullat kulmiltase,
hopijaiset huul'iltasi,
sinirihmat silmiltäsi,
kultarihmat kulmiltasi.
Kuku miunki kun'n'ivolla,
kuku voaran kukkul(o)alla,
olenko viikon villapeänä,
kauvan kassan kantajana.

(SKSÄ L 430 b. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Jauhinvirsi (Ei ole miussa miehen naista)

Tenisovan ilmeisesti Jauhinvirreksi Erkki Ala-Könnille nimeämä sananlaskuruno toteaa ironisesti tai opettavaisesti, että laulajasta ei ole miehen naiseksi eli aviovaimoksi, jos hän ei jaksa jauhaa raskailla käsikivillä perheen tarvitsemaa puuro- ja leipäjauhoa eikä tehdä suuria taikinoita.

Aa,

ei(j) ole miussa miehen naista:

jaksa ej jauhuva kive,

taij em panna taikinaha.

(Kper A-K 878/1954. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Lypsäjän virsi (Heru heru hermikkini)

Lypsäjän virressä ensimmäiset kaksi säettä pyytävät lehmää (Hermikki, Mairikki) herumaan ja antamaan maitoa lypsäjälle. Tämän jälkeen runo voi Vienassa usein jatkua sillä, miten paljon maitoa toivotaan tulevan. Tennisovan runon loppu on kuitenkin omalaatuinen yhdistelmä Lypsäjän virttä jauhinrunoa. Muut lapset saivat lähteä kylälle, laulajalle tuotiin jauhettavaa. Kun hän pyörittää raskaita käsikiviä, niiden puinen pyöritinosa kukkuu kuin käki ja ylälautaus laulaa kuin lintu. Voi olla, että assosiaatio lypsämisen ja jauhamisen välillä liittyy jonkin sellaisen ruuan valmistukseen, jossa tarvitaan sekä maitoa että jauhoja.

Heru heru Hermikkin'i,

anna se maituo Mairikkin'i:

muut lapset kylähä lähtö(y),

miulla tuotih jauhomista.

Kivem puu käkenä kukkuu,

lapatta l'intuna laulau.

(Kper A-K A-K 174/1954. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Karjavirsi (Laskel lehmän'i leholla)

Karjavirsi on oikeastaan karjan suojeluloitsu keväällä navetasta laskettaessa. Anni Tenisovan runossa laulaja laskee lehmää keväällä kesän ajaksi vapaaksi kulkemaan metsässä, lehdossa, haavikoissa. Hän kokeilee ensin panna lehmää paimenen sijasta vahtimaan pelkän vitsan paimentamaan lehmää ja tuomaan ne aina lypsettäviksi kotiin, mutta vitsoista ei ole siihen. Niinpä hän pyytää Neitsyt Mariaa pistämään Jeesus-lapsen paimentamaan lehmää ja pitämään niistä huolta tämän kesän ja syksyn ajaksi, kun lehdet liehuvat puussa ja ruoho heiluu maassa. Hän pyytää myös karjan suojelussyhimystä pyhää Iljaa eli Johannesta elättäjää (*kormanit' t'sa*) pitämään karjasta huolta nyt kesällä, kuten tämä oli pitänyt koko talven katollisessa navetassakin. Pyhimystä pyydetään harjaamaan karjaa havujen oksilla ja varjelemaan lehmää joutumasta upottaviin suokohtiin tai lampiin.

Lopulta laulu käskee hellitellen ja kiertonimityksiä käyttäen karhua olemaan käymättä karjaan käsiksi, vaikka se saakin kulkea samoissa metsissä. Kun se kuulee Neitsyt Maarian ja pyhän Iljan suojaaman karjan kellon, sen tulee painaa päänsä mättäisiin ja olla koskematta karjaan, tai muuten sen hampaat hajoavat ja leuat taipuvat kieroiksi.

Runon muissa versioissa voi myös olla pidemmälti karhun puhuttelua ja sen syntymyyttiin vetoamista – karhu on kotoisin taivaasta ja laskettu sieltä kultaudessa kätkeyessä, vitjoissa hopeisissa maahan. Asian tai olennon synnyn tuntemisen ja ääneen lausumisen katsottiin antavan voimaa hallita sitä.

Laulunsa lopuksi Tenisova nauraa hyväntuulisesti. Naurun syyt voivat jälleen olla monisyisiä. Nauru saattaa liittyä itse esitystilanteeseen ja suojausloitsun esittämiseen kulttuurin ulkopuoliselle, mahdollisesti myös sen uskomustaustasta erottautumiseen – tai sitten vain loitsuun liittyviin iloihin muistoihin. Emme tiedä, käyttikö Tenisova itse loitsua kotiseudullaan tai onko hän voinut käyttää loitsua vaikkapa lapsia huvittaessaan. Varsinaisessa karjan uloslaskutilanteessa ei karhusäkeiden jälkeen naurettu: asia oli vakava ja karhun käytöksestä riippui karjan kohtalo.

Miepä se laskel lehmi(j)än'i,

laskel lehmän'i lehoilla,

hatarvet hoavikolla,

hatarvet hoavikolla.

Muutpa panou paimenija,

miepä panen paimenetta.

Panem pajun paimenekse,

tuomen tuojaksi kot' ihi,

lepäl lehmien ajoho,

lepäl lehmien ajoho.

Ei pajussa paimentajoa,
tuomess ei tuojoa kot'ih.

Neit't'syt Moarija emon'i,
rakas äiti armol'l'in'i:
pane poikas paimenekse,
laita lapses laitumilla,
tänä Jiesuksen kesänä,
Muarijen sulana syyssä,
lehem puussa l'iehuvoissa,
ruohon moassa heiluvoissa.

Pyhä Il'ja korman'it't'sa,
ku(n) kat't'soit katol'l'isessa,
n'iin' kat't'so i katottomassa:
harjoapa havun oksilla,
varjo soista sortumasta,
lätäkköih läkästymästä.

Ohtosen'i, lintusen'i(h),
mesikämmen, källeröin'i,
empä kiel'l'ä kulkomasta,
kiel'l'än kiel'in koskomasta,
huulijeh hutelomasta,
huulijeh hutelemasta.

Jospa kuulet karjan kellon,

tunke turpasi kuloho,
paina piäsi sammal'ihhi,
paina peäsi samma'lihi,
paina'am pajusen vantehen,
ympäri nenän nykerä
tänä Jiesuksen kesänä,
jottei hampahat hajuoisi,
eikä leuvat lonkistuisi.

(SKSÄ L, 442 c. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 18.3.1952 Helsingissä.)

Karhunkaatovirsi

Karhun metsästämiseen, kaatamiseen sekä sen kunniaksi järjestettyihin peijaisiin ja lopuksi karhun luiden honkaan palauttamisen yhteyteen kuului suomen itämurteiden ja karjalan kielen alueilla rikas runosto ja riittikokonaisuus, josta ovat kirjoittaneet tarkemmin esimerkiksi Lotte Tarkka, Anna-Leena Siikala ja Vesa-Matteo Piludu.¹⁸

Tenisovan lyhyt karhunkaatovirsi liittyy ilmeisesti kolmeen karhurituaalin kohtaan: metsälle lähtemiseen, kaadetun karhun nostamiseen pesästään ja sen tupaan tuomiseen. Se ei siis ole yksi rituaalilaulu, vaan lyhyitä otteita usein pidempänä esiintyneen syklin keskeisistä kohdista. On todennäköistä, että naisena Tennisova ei ollut koskaan itse mukana karhunkaadossa, vaan hän oli kuullut karhunkaadosta ja siihen liittyvistä lauluista muilta, kertomansa mukaan erityisesti Hovatta Lesoselta, jonka kerrottiin laulaneen niitä erityisesti humalispäissään eli juhlatilanteissa.

Tenisovan runo kertoo, miten laulaja lähtee, karhua peitenimin puhutellen, *ohon* eli otson oville, pikkusilmän pientareille. Hän kulkee, rituaalisesti, jo touolla olevien, syksyllä kylvettyjen ruiskaskien poikki, vaikka tämä ei ole suotavaa: arvokkaan rukiin seassa kulkemisesta lyödään, touolla olevan viljan seassa kulkemisesta torutaan.

Runon seuraavassa jaksossa pyydetään karhua, nokista neitiä nousemaan pois nuotioltaan, riihensä *parrelta* eli lämpimästä pesästään. Sen katto eli *laki* on romahtamassa karhun niskaan. Rituaalisesti ihmiset esittävät siis itsensä karhun pelastajana romahtavasta pesästään. Karhua, *metistä neitiä*, *mesikämmentä*, *källeröistä* vielä hyvittelään ja pyydetään olemaan ihmisille suojele eli *mielin*. Tämä säe ei ole aineistossa yleinen.

¹⁸ Piludu 2019; Siikala 2012; Tarkka 2005.

Runon loppujakso kohdistuu kotona odottaneille. Heiltä kysytään, onko pirtti pesty, onko sen lattiat lakaistu suurta juhlaa varten, arvovieraana olevan *ohon* eli otson, *karvaturvan* tullessa, *tunkeutuessa* tupaan, ihmisten alueelle.

Karhunkaatovirttä Väinö Kaukoselle Vuokkiniemellä sodan aikaan laulaessaan Tenisova kertoi oppineensa sen tunnetulta karhunkaajatalta Hovatalta Vuokinsalmella. Aili Simonsuurelle (JR 75789) hän selitti, että laulun ensimmäisen osan jälkeen alettiin kaadettua karhua tuomaan pois pesästä. Jälkimmäistä taas laulettiin, kun karhua tuotiin juhlatupaan. Erkki Ala-Könnille Tenisova mainitsi myös ennen lauluaan, miten Hovatta kun lähti karhuntappoon, ja käski karhun nousta pesältään, eli ilmeisesti kehysti runon alun metsälle lähtiessä ja keskiosan karhun pesällä laulettavaksi.

Ala-Könni: *Mu- muistaisitko sitä karhunkaatovirttä, tässä esittää meille?*

Tenisova: *No n'iinkun se Hovattaki, n'iinkun se l'äksi karhuntappoon.*

Ala-Könni: *Niin, no*

Tenisova: *Nii se käsköy n'iat sem pesästä siitä nousta, pitäis. Kyllä, niih. Nii tuota, nii sitäham mie*

Ala-Könni: *Laulapas sitä alkua*

Lähempä ohon ovilla,
pikkusilmän pientarilla.

Lähempä läpi rukehe,
läpi touvon kasvanehen:
rukehesta lyötänehe,
touvosta toruttanehe.

Nouse pois nokin'i neit'i
nokiselta nuot'ivolta,
riiher rikkapartisil'ta:
katto piähäs koatuvouve.
Ol' miel'im met'ini neit'i,
mesikämmen källeröin'i.

Joko on teällä pirt'it pesty,
joko lattijat lakaistu
ohon tullessa tupaha(n),
karvaturvan tunkeutuoissa?

(Kper A-K A-K 153/1956. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1956.)

Soutajan virsi: Souva souva soutajaisen

Soutajan virren Anni Tenisova nimesi myös *Kalamiehen virreksi*. On tyypillistä, että runoilla saattoi olla useita niiden käyttötilanteisiin tai sisältöön liittyviä nimiä.

Runon laulaja kehottaa soutajaa soutamaan, ja pyytää Ahdilta suurta haukea tai kahta pienempää. Hän lupaa antaa saamansa hauen suolet soutajalle, pään perämiehelle eli perän pitelijälle, parhaan keskipalan eli *murun* keittäjälle – joka sitten ruokkii koko joukon. *Häntäjouhet* eli pyrstön saavat joutavat eli ne, jotka eivät ole kalastuksessa avuksi, maksan se, joka vain katselee rannalta, ja samoin ikenet se, joka vain istuu mitään tekemättä. Laulu siis tavallaan kehottaa kaikkia osallistumaan ruuan hankintaan ja jakaa saalista kullekin ansionsa mukaan. Erkki Ala-Könnille esittämänsä laulun lopuksi Tenisova nauroi, eli kenties hän koki loppusäkeet myös hauskoiksi tai humoristisiksi.

Jouko Hautalan ja Lauri Simonsuuren mukaan hän oli oppinut runon äidiltään Tatjanalta Karhuselta, joka oli omaa sukuaan Leson'i.

Ee,
souva souva soutajaise(n),
souva souva soutajaise(n).
Anna Ahti suuri hauki,
tahi kaksi pienempöäki.

Annan suolet soutajalla,
piäm peräm pitel'ijällä,
keskimurun keittäjällä,
häntäjouhet joutavalla,
maksat moalta kat't'šojalla,
ikenet ilman istujalla.

(SKSÄ L 433 a. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Tuulen nosto

Anni Tenisovan Tuulen nosto liittyy kasken eli huhdan eli karjalaksi *huuhdan* polttamiseen. Kaskea poltettaessa oli tärkeää, että tuuli oli sopiva: ei liian kova, mutta ei liian hiljainenkaan. Runossa pyydetään tuulen ukkoa, tuulen akkaa ja tuulen entistä emäntää eli koko tuulen väkeä ja voimaa työntämään tuulet tuulemaan, vihurit viheltämään. Tuulta vielä suostutellaan: ennen tuulet tuulivat ja vihurit vihelsivät toisin eli paremmin – olisiko tämä mahdollista myös nyt?

Laulunsa jälkeen Tenisova kertoi Ala-Könnille oppineensa laulunsa lapsena kasvinkylässään Poavilou-nimiseltä vanhalta naiselta, joka oli ilmeisesti ottanut tyynellä ilmalla Tenisovan mukaansa polttamaan huhtaa (Kper AK/0880:3).

Tuulen ukko, tuulen akka,

tuulen ent'in'i emäntä

työnnä ne tuules tuulomaha,

vihuris viheltämähä:

toisin ennen tuulet tuul'i,

toisiv vihurit vihelti.

(Kper AK/174:22. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Juoponvirsi: Voi milma poloista poikoa

Tenisovan esittämä Juoponvirsi on suoraan tulkittuna kuin juopon itsensä laulama, mutta saattoi sopia myös liiallista juomista ulkopuolelta arvostelevien suuhun. Laulun minä voivottelee itseään, poloista poikaa, kun on päätenyt juomariksi ja langennut kylän *rat'iksi* eli suppiloksi kiertämään outoja ovia ja vieraita maita, vieraan kylän naisten naurettavaksi ja piikojen pilkattavaksi. Laulun poloinen poika -aloitussäkeet esiintyvät Vienassa usein traagisissa yhteyksissä, kuten Lemminkäisen virressä Lemminkäisen kauhistuessa tappotyötään, Kuolon sanomissa omaisten kuolinviestin tullessa tai Maailmansynnyssä Väinämöisen ajauduttua vieraille maille Pohjolaan. Laatokan Karjalassa se esiintyy lyyrisissä huolilauluissa. Maailmansyntyrunossa toistuvat usein myös oudoille oville, maille vierahille joutumisen kuvat (esim. SKVR II 4.)

Erkki Ala-Könnin äänityksen oheistietojen mukaan Tenisova oli oppinut laulun Kostamuksen kylän naisilta. Tämä näyttää muuhun aineistoon vertailun perusteella olevan todennäköistä: kaikista samankaltaisimman tallentuneen jakson esitti Oksenie Iivanan tytär (Karppasia) vuonna 1894 Kostamuksen viereisessä Kontokin kylässä. Hänen pitkän kertovan laulunsa alussa ovat samat säkeet paikoin hieman toisenlaisina variaatioina.

Aa,

voi milma poloista poikoa,

voi poikoa polon alaista:

kun olej joutuj juomarikse,

lankennun kylär rat'iksi

näillä ouvoilla ovilla,

muilla mailla(ha) vierahilla:

kylän naiset nauretaha,

piijat pilkoim pistetähä.

(Kper AK/0718:11. Tallentanut Erkki Ala-Könni vuonna 1954.)

Kehtolaulut

Kehtolauluja saatettiin liittää toisiinsa hyvinkin vapaasti assosioiden, ja kehtolauluina voitiin myös laulaa hyvin monenlaisia muitakin runoja. Anni Tenisova esitti kehtolauluaihelmiaan usein yksittäin – tai tallentajat hahmottivat ja halusivat kirjoittaa ne ylös aiheita kerrallaan. Jouko Hautalalle ja Lauri Simonsuurelle hän esitti myös pidemmän kehtolauluaihelmien ketjun. Tällaiset nauhoitukset ovat harvinaisia, vaikka tosielämässä kehtolauluja luultavasti yleensä laulettiin vapaasti peräkkäin assosioiden, kunnes lapsi nukahti.

Ketju alkaa köyhän lapsuuden kuvauksella: Äitini tuuditti minua vaivaisessa kätkeyessä, osattomassa eli vähäosaisessa orressa kätkeyn kannatinpuussa. Hänellä oli vain yksi lehmä – mikä oli Vienassa yleistä – ja senkin söi susi kesällä. Lapsille ei siis ollut edes kesällä maitoa eikä voita.

Seuraava aihe on kuin rukous: *uinota* eli nukuta Jumala lasta, makuuta sitä maitosuuna, lepäytä piimäleukana. Anna siis Jumala tämän lapsen saada riittävästi ruokaa tai edes uneksua olevansa kylläinen.

Laulaja laulaa lapsen kanssa kaksin, mutta pyytää Jeesuksen kolmanneksi, Neitsyt Marian neljänneksi ja lapsen isän viidenneksi – aiheita pidemmissä versioissa kutsutaan joskus *emo* eli äiti kuudenneksi ja seitsemänneksi Jumala.

Tenisova siirtyy yleisiin unen tulon aiheisiin: Uni kyselee ulkoa, ikkunoiden takaa, onko talossa nukutettavaa pienokaista. Ketju palaa takaisin laulamiseen, ja assosioi siitä etenkin hää- ja pitolauluissa yleiseen En rahatta laula -aiheeseen. Laulussa toivotaan, että kivikasat olisivat rahaa, pienet kivet penninkejä – että rahaa olisi tarpeeksi lapsesta huolehtimiseen. Palataan personifoidun unen teemaan: Uni ajaa uuhella eli kiekkosarvella, kieräsarvisella emälampaalla. Uniukkoa pyydetään tulemaan taloon ja tuomaan unta pienen lapsen peluksille.

Lopuksi laulu kertoo, miten tällaisia aihelmia äiti lauloi kun kuljettiin pienellä joukolla teitä tai kehrätessään värttinällä, ja niitä lauloi myös isä vuollessaan kirveenvartta. Tämä aihelma on yleinen myös laulajan aloitus- tai lopetussanoissa kertovien runojen kehystäjänä.

Hautalalle ja Simonsuurelle Tenisova kertoi oppineensa laulun äidiltään. Vaikka aihelmat kuulostavat Tenisovan elämäkertaan suhteutettuna henkilökohtaisilta, ne ovat yleisesti alueella ja paikoin laajemminkin tunnettuja. Perinteisten laulujen voima tuli usein siitä, että kertoivat myös tavalla tai toisella myös omasta elämästä, sopivat monen eri laulajan suuhun.

Tuuvitti emon'i milma

vaivasessa kätkyvössä,

orressa osattomassa.

Yks ol'i l'ehmä moamollan'i,

sene söi susi kesällä.

Miepä se maijotta makaine,

kesäv voetta kel'l'ittel'i n,

kesäv voitta kel'l'ittel'i(n).

Uinota Jumala lasta,

makauta(ha) maitosuuna,

piimäl'eukana l'evätä,

pi(h)imäl'eukana l'evätä.

Miepä se lauloal lapsin kaksi(n),

tulepa se Jiesus kolmanneksi,

neit't'šyt Moarie n'el'jänneksi,

isäpä viisas viijenneksi.

Un'ipa ulkuo kysyve,

alta ikkunan anoe:

”Onko’o talossa tässä
lasta pien’tä pieluksilla,
vaka’aista vuattijella?”

Un’ipa ulkuo kysyve,

alta ikkunan anovi:

”Onko talossa tässä
lasta pien’tä pieluksilla,
vakahaista vuattejilla?

Miepä se laulal lapsellan’i,

kieltäpä pieksäm pienellän’i.

Empähär rahatta laula,

kieltä pieksä pen’n’ilöittä:

oisko ne raun’ivot rahoina,

pienet kivet pennilöinä.

Un’i uuhella ajauve,

kiekkosarvella kehiyve.

Tulepa se un’iukko meilä,

tuopa se un’ta tullessasi

pienel lapsem pieluksilla.

Näit’ en’n’en’ emon’i laulo

kaksin t’eitä käyvessähä,

kolmin kolkutellessaha.

Näit'äpä äit'in'i laulo

värttinäl'l'ä kehrätessä.

N'iimpä se isän'i laulo

kirvesvartta(ha) vuoleksie[ssa].

(SKSÄ L 430. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.

Hiiri juoksi hirttä myöt'en

Hiiri juoksi hirttä myöt'en oli Tenisovalla kolmesäkeinen lasten laulu: Hiiri juoksi hirttä myöten, orava ortta myöten, kärpänen pärettä myöten. Laulu kertoo siis, missä kohtaa tupaa mikäkin eläin pystyy liikkumaan: hiiri harvemmin kapuaa tuvan kattoon, mutta orava sinne voisi kiivetä, kärpänen taas kulkee vaikka ohutta pärettä pitkin. Ala-Könni kehysti runon todennäköisesti Tenisovalta kuulemansa perusteella lastenvirreksi. Hän houkutteli Tenisovaa laulamaan saman runon kahteen kertaan, kenties pidemmän version tai musiikillisten variaatioiden toivossa.

Tenisovan laulu kattoi vain kolme säettä, mutta runo saattoi olla myös pidempi, ja kertoa vaikkapa ketun *kapanneen* kangasmetsää tai jäniksen juosseen jäätä myöten – tai kyrvän piian reittä myöten. SKVR-runohakemiston selitetekstin mukaan runoa on usein käytetty leikeissä. Leikkejä oli 1800-luvulla tapana leikkiä niin lasten, nuorten kuin aikuistenkin.

Ta,

hiiri juoksi hirttä myöt'en,

oravain'i ortta myöt'e,

kärpän'i pärettä myöte.

(Kper AK/0875:3. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Hui hui Huikkol'aa

Arvoitusten esittäminen oli koko itämerensuomalaisella alueella suosittua huvia. Tenisova mainitsee arvoittelijoina tytöt ja lapset, mutta aikakaudesta ja paikasta riippuen arvoitukset saattoivat olla myös aikuisten huvia. Arvoituksilla tai yleisemmin tiedoilla kilpailu kuului myös tarinoihin ja kertoviin runoihin, aina Joukahaisen ja Väinämöisen kilpalaulannasta lähtien.

Jos arvoittelussa vuorossa olija ei saanut kolmea perättäistä arvoitusta oikein, hänet sai osakseen Hui hui Huikkolaan -runon, josta on paljon erilaisia paikallisia versioita. Tenisovan laulamassa, Vuokkiniemen alueelle tyypillisessä versiossa väärin arvaaja lähetetään Huikkolaan, jossa koirat alkavat haukkua. Tulijalla on hiiri hevosena, *kapusta* eli kauha *korjana* eli hienona rekenä, koiran suolet ohjaksina ja vielä laukku nurinkurisesti rinnan päällä.

*Tytöt, nii ja lapsuvel arvottel'im, toin'i kun ei arvannun, n'iin sen panemma sitten Huikkol'aan,
panemma että*

Hui hui Huikkol'aa,

Huikkol'an koirat haukkumaa(h),

hiiri heposeksi,

kapusta korjaks,

koiran suolet ohjaksesta.

Kat'son ketä tulou:

se käy laukku rinnalla,

koiran suolet ohjaksina.

N'iin siitä sem panimma, kun se ei arvannu. [Naurua.]

(Kper AK/0172:10. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1956.)

Hyvä ol lapsi laisav vaimon

Tenisovan lyhyt laulu Hyvä on lapsi laiskan vaimon on oikeastaan sananlaskuruno, jossa yleensä ajatuksena on, että laiska vaimo kykenee välttymään muulta työnteolta lapsen imetyksen ja hoidon varjolla – ja toisaalta laiskan vaimon lapsi saa parempaa hoitoa kuin muita töitä ahkerammin tekevän. Tennisovan runossa lapsen hellittelevänä synonyyminä on *käsikukka*, käsissä kuljetettava kukka, ja laiskaa vaimo nimetään *kunnottomaksi* eli kunniattomaksi tai huonokuntoiseksi. Kolmas säe kertoo, että lapsi kyllä vie ajan *virskultakin* eli työteliäältä vaimolta: on vaikea olla istumatta alas lasta ihailemaan [edit. lohduttamaan tai hyväilemään].

Hyvä ol lapsi laisav vaimon,

käsikukka kunnottom(n):

viepä se aijav virskultaki,

istuu ta ihoal'ouve.

(Kper AK/0876:6. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Läksimmä tsikkoi Läkkölähä

Runotyyppistä Pakeneva on erilaisia versioita lähes koko itämerensuomalaisella alueella. Se on tyyliltään niin kutsuttu ketjuruno, jossa juoni etenee ketjumaisesti asiasta toiseen joskus absurdistikin. Tenisovan runo on runon tyyppillinen vienankarjalainen versio. Mitaltaan se ei, useiden lastenrunojen tapaan, ole klassista kalevalamittaa, vaan säkeet voivat olla myös hieman pidempiä tai lyhyempiä. Laulaessaan Tenisova kuitenkin tarpeen mukaan venyttää tavuja tai laulaa niitä pikaisemmin niin, että runosäkeet asettuvat pituudeltaan tasaiseen sävelmään. Hän kertoi oppineensa runon äidiltään.

Laulussa runon minä kertoo lähteneensä siskonsa kanssa Läkkölään, tien poikki Prokkolaan. Vaikka sukunimeä Läkkölä esiintyy ainakin Suomessa ja etunimeä Prokko karjalankielisellä alueella, tarkoittaa säepari olematonta laulumailman paikkaa. Prokko oli tiellä kuolleen: otin Prokon selkääni, nousin aidalle, aita kaatui kahden puolen, minä lensin lepikköön, lepiköstä sain sauvan, annoin sen heinäkuorman vetäjälle, heinävetäjä antoi minulle heiniä, annoin heinät uuhelle, uuhi antoi villaa, annoin villat akalle, akka antoi minulle taikinaa, annoin taikinan ladotulle uunille, uuni antoi minulle kiven, annoin kiven mereen, meri antoi suolaa, annoin suolat nuottamiehille, he antoivat minulle kalaa, annoin kalat kotkalle, kotka antoi sulkansa, annoin sulan Jumalan rukoilijalle tai vanhauskoiselle, tämä minulle äyryn, minä äyryn *vaivaiselle* (sairaalle, huonokuntoiselle), hän minulle kiitoksen.

Läksimmä t'sikkoi(l) Läkköl'ähä,

poikki tiestä Prokkol'aha,

Prokko t'i t'il'l'a propat'ine,

otim Prokon selkähän'i,

it'se nousin aijalla,

aita koatu kahem puole,

miepä l'ennil lepikköhö,

lepiköstä sauvasene,

lepiköstä sauvasene,

sauvan annoin heinävetäjäl'l'ä,

heinävetäjät heinäsie,

miepä heinät uuhella,

uuhi miulla villasija,

miepä villaset akalla,

akka miulla tahtahane,
miepä tahtahan kiukoaha,
kiukoa miulla kivyöne,
miepä kiven merehe,
meri miulla suolasie,
suolasetpa nuottimiehillä,
nuottimiehet kalasie,
miepä kalat kokolla,
kokko miulla sul(u)kasene,
mie sulkasen Jumalam molijalla,
Jumalam molija äyrisene,
äyrisempä vaivasella,
vaivan'i miulla passipone.

(SKSÄ L 433 d. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952. Helsingissä.)

Läksi T'iitta kalalla

"Läksi T'iitta kalalla" eli 'Tiitta lähti kalaan' on karjalankielisen alueen ketjuruno, joka esiintyy vaihtelevan pituisina versioina. Anni Tenisovan versio käyttää runon ydinajatusta: Tiitta lähtee kalalle ja kulkee pitkään niemeltä toiselle. Susi tulee vastaan, mutta ei uhkaa syödä Tiittaa. Tiitta ei siten saa kalaa, ja hänen lapsensa kuolevat nälkään. Lyhyenä versiona runo assosioituu helposti siihen, miten välttämätöntä ahkera kalastaminen usein on Vienan Karjalassa ollut elannon turvaamiseksi, myös Tenisovan elämässä. Laulun lopuksi Tenisova kuiskaa Ala-Könnille: "*Semmon'i runo se o*". Kuiskauksen voi tulkita kahdella tavalla: joko Anni halusi sanoa kommenttinsa vain Ala-Könnille eikä äänitysnauhalle (muutama kuiskaus muiden nauhoitusten yhteydessä tuntuu selvästi tällaiselta tapaukselta) tai sitten kuiskaus juontui traagisen ja kenties omakohtaiseksikin koetun laulun tuottamasta liikutuksesta.

Runon pidemmät Vienan ja Raja-Karjalan alueilla laulettu versiot voivat kasvaa vaihteleviksi pitkiksikin ketjuiksi, jotka päättyvät onnellisesti. Lopulta vaikkapa kissa uhkaa syödä hiiren, joka tästä säikähtäneenä uhkaa leikata nuoran, joka tästä säikähtäneenä uhkaa sitoa miehen, joka uhkaa katkoa jousipyssyn, joka uhkaa tappaa suden, joka uhkaa tappaa miehen, joka lähtee kalaan, jolloin hänen lapsensa säilyvät hengissä.

Läksi T'iitta kalalla,

män'i n'ientä, män'i toisen,
män'i kohta kolmannenki,
män'ipä kohta kolmannene.

Tul'i hukka vastaha.

Hukka ei Tiittua syöny,

Tiitta ei kaloa soanu,

Tiital lapset n'älkäh kuol'i.

(SKSÄ L 433 c. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Miu mau Martinkello

Miu mau Martinkello tunnetaan pääosin suomen kielen alueelta, usein alkusäkeellä Piu pau papinkello. SKS:n kansanrunoaineistossa Vuokkiniemi on sen itäisin esiintymisalue. Vuonna 1938 Kontokissa tallennettiin Tenisovan runoa muistuttava versio (JR 20434). Suomen puolelta tallennetussa aineistossa runo mainitaan usein kehtolauluksi. Anni Tenisovan version Ala-Könni nimeää lastenlauluksi.

Tenisovan runo luettelee kolmella säkeellä erilaisia kelloja: Martin kellon, papin lesken lehmänkellon ja lukkarin lumikinkellon eli Lumikki-nimisen lehmän kellon. Runo jatkuu toisellekin vienalaistoisinnolle ominaisella säeparilla maantien matkaamisesta ja tappuravaaran tallaamisesta (JR 20434; JR 27988: molemmissa 'tattarivaara'). Hautalan ja Simonsuuren mukaan Tenisova oli oppinut runon äidiltään.

Miu mau Martin kello,

Papil leskel lehmänkello,

lukkaril lumikinkellot:

moan't'ietä matatah,

tappuravoaroa tallatah.

(Kper AK/0174:4. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Mummusen muoriseni

Tenisovan lastenlaulu Mummusen, muoriseni kertoo jälleen lapsista ja nälästä: Muoriseni, jos näkisit nälkäni, menisit aittaan ja kellariin, toisit voita ja sian lihaa. Tennisova jatkaa lisääihelmalla, jota ei ole tallennettu saman runon yhteydessä muilta: lapsi laulaisi syötyään, mutta itkee nälkäisenä. Lapinkin lapset eli saamelaislapset laulavat syötyään särjen silmän.

Laulu on ilmeisesti tallennettu Tenisovalta vain kerran, eikä vienalaistoisintoja ole muussakaan aineistossa kuin kaksi. Toinen näistä on tallennettu Arhippain'i Miihkalilta eli Miihkali Perttuselta: se sisältää Tennisovan käyttämien säkeiden ohella toisenlaiset aloitus- ja lopetusaihelmat (SKVR I3 1483). Toisessa laulussa taas Miihkalilla esiintyy pidempänä Tennisovan lopetusaihelma: Mitä laulan, lähdenkö laulamaan Lapin lajia? Lapinkin lapset laulavat syötyään särjen silmän ja juotuaan lammesta vettä: miksi siis minä en laulaisi syötyäni jyvän sydämen, purtuani puhtukaisen eli petulla tai akanoilla sekoittamatonta leipää syötyäni. (SKVR I3 1281.) Lappalainen viittasi saamelaisiin tai metsästyksellä, kalastuksella, poropaimennuksella ja keräilyllä elävään väestöön, joille ostovilja oli harvinaisempi tai pienempi osa ravinnosta kuin karjalaisille. Lappalaisilta usein kerrottiin opitun lauluja tai tietäjän taitoja.

Mummusen'i, muorisen'i,

kumpa miun nälän näkisi(t):

astuon aittaham mänisit,

keikutellen kellarihi,

vuol'isit voita vähäsen,

silpasit sijal' l'ihoa.

Laulais lapsi syöty(v)öhö,

itköy ilmain oltuoho:

laulaupa i lapinki lapset

särin silmän syötyvöhö.

(Kper AK/0174:18. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Repo juossa reyrettel'i (Revon valitus)

Repo juosta reyretteli on jälleen laajalla alueella käytetty lastenlauluteema, joka selkeästi liittyy turkiskauppaan. Tennisovan runossa repo juoksee ja voivottelee korkean mäen juurella: ”Missä ovat minun poloisen poikani: ovatko jo turussa eli kauppapaikalla tai Turun kaupungissa turkkeina, kaupungin ihmisten kauluksina, herrojen parhaina vaatteina”? Laulunsa lopuksi Tennisova toteaa: ”Se on ka!”, ja nauraa.

Repo juossa reyrettel'i,
al'l'a vuorev voivottel'i:
"Miss om mium pojap poloset,
miss om mium pojam polose,
joko n'on turussa turkkina,
kaupunkilla kaulustoina,
herrah herkkuvuattijoina?"

(Kper AK/0153:11. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Souva lapsi Sorol'aha

Souva lapsi Sorolaan on lyhyt lasten tuuditus- eli soudatuslaulu. Tenisovan versiossa on viisi säettä: lasta kehotetaan soutamaan Sorolaan ja luostariin. Sorolaa ei paikkana tunneta, eli se kuuluu vain lastenlaulun maailmaan. [Edit. Pohjois-Laatokalla oli Sorola-niminen saari, jossa oli luostari tai kirkko.] Luostarit olivat Karjalassa tyypillisesti saarilla. Runo jatkuu toisella aihelmalla: tätilään on pitkä matka, mutta kun sinne päästään, täti paistaa lapselle paksun, ison leivän ja pistää siihen paljon voita päälle.

Muissa versioissa täti voi myös mennä lypsämään, ja aihelma leipovasta tädistä voi muilla alueilla liittyä myös Koro koro kirkkoon -aloitukseen. Tenisova kertoi oppineensa runon äidiltään Kivijärven kylässä Vuokkiniemellä. Kaksi hyvin samankaltaista versiota onkin tallennettu Vuokkiniemeltä vuosina 1901 ja 1935 (SKVR I3 1821; JR 39364).

Aa,
souva lapsi Sorol'aha,
matkampa manasterihi.
Pitk om matka tätil'ähä:
täti paistau paksul' l'eivä(n),
panou paksuv voita peällä.

(SKSÄ L 433 b. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Tatjana talon emäntä

Anni Tenisovan lastenlaulussa Tatjana talon emäntä lypsi lehmän ja kantoi maidon tolpan tai pylvään nenään. Yksi hiiri tuli ja joi maidosta vähän, toinen tuli ja joi enemmän, kolmas kaatoi koko maidon. *Kasi* eli kissa tuli Karjalasta, Viipurista perheineen, pentujensa kanssa ja latki koko maidon. Hiiri lähti laahustamaan, ilmeisesti tapahtuneesta säikähtäneenä tai masentuneena. Kissa kysyi: ”minne laahustat hiiri-rukka?” Hiiri kertoo, karkuun lähtevän Lemminkäisen sanoin, lähtevänsä ”pil’l’ojani piilömähä” eli piileskelemään pahojen töittensä takia. Kissa kysyy, minne hiiri menee, hiiri kertoo menevänsä männikölle. Kissa kysyy, mitä hiiri syö, hiiri kertoo syövänsä kuusesta käpyjä ja petäjästä helpeitä eli kävyn suomuja. Kissa kysyy, mitä hiiri tekee, kun sen vatsa tulee pettuun vertautuvasta havupuuruuasta kipeäksi. Hiiri kertoo voitelevansa vatsan voilla, jota se saa vanhan mummun *vakasta*, voin säilytysrasiasta. Kyseessä on siis pääosin kysymys-vastaus -kaavalla etenevä lastenlaulu. Tenisova kertoi oppineensa runon äidiltään.

Tat’jan on talon emäntä,
pyhä piika pikkarain’i
lypsi lehmäl lyryttel’i,
majon kanto tuaruttel’i,
pani pat’t’sahan nenähä.

Tul’i hiiri joi vähäsen,
tul’i toin’i joi enämmä,
tul’i kolmas kaiken koato.

Tul’i kasi Karjalasta,
viirusilmä Viipurista,
söi maijom perehin’ehe,
latki maijol lapsin’ehe,
nuol’i pohjam poikin’ehe.

Hiiri läksi hiihtamaha.

Hyppel kasi kannom peästä:

”Minnepä hiihat hiiri rukka,

lyhyt polvi lynkytäte?”

”Hiihan töitäni pakoho,
pillojan’i piilömähä,
pillojan’i piilemähä.”

”Kunnepa se nyt mänete?”

”Mänempä se män’n’iköllä.”

”Mitäpä nyt siellä syöte?”

”Syömpä kuusesta käpyjä,
petäjistä helpehijä.”

”A kuv vat’sam puhaltauve?”

”Miepä voilla voiteline.”

”Mistä hiiri voita soapi?”

”Vanham mummov vakkasesta.

Semmon’i seki

(SKSÄ L 432 b. Äänittäneet Jouko Hautala ja Lauri Simonsuuri 21.3.1952 Helsingissä.)

Käärmeen synty

Käärmeen pureman parantamiseen tai siltä välttymiseen liittyvät runot ovat mitä moninaisimpina variaatioina koko itämerensuomalaisen alueen yleisimpiä loitsuja. Anni Tenisovan vienalainen Käärmeen synnyn alkua on loitsutyypin vanhakantainen versio. Siinä käärmettä ensin hellitellään: se on maanalainen, osaa kulkea maankin alla. Sen väri eli karva on tuomen marjan kaltainen, sinervä. Sitten runo siirtyy suoraan käärmeen synnyn kuvaamiseen: monien vaivojen emänä tunnettu Syöjätär sylkee vesillä, *lapalivo* eli ilkeä olento tai ihminen laineilla lipuessaan. Tenisovan säe ”Sylki syöjä syö tytäre” on epätyypillinen variaatio, joka kenties viittaa siihen, että runon tyypillinen alkua on hänelle ollut jo käsittämätön. Veden aallot venyttävät syljen pitkäksi, ja päivä paistaa sen pehmeäksi, eläväksi. Sitten luetellaan, mistä käärmeen muut osat ovat saaneet syntynsä:

silmät *liinan* eli hampun tai pellavan siemenistä, jalat aidanseipäistä, kieli *kehnon* eli paholaisen keihäistä.

Väinö Kaukosen ja Aili Simonsuuren käsikirjoituksina tallennetuissa versioissa Tenisova jatkoi Käärmeen syntyä vielä erilaisissa loitsuissa yleisillä, näissä käärmeelle osoitetulla käskyllä parantaa aiheutettu vaiva ja uhkauksella hakea käärmeen emo paikalle, sekä käärmeelle osoitettuna käskynä juoda viinana omat vihansa, oluena omat pahansa. Kaukosen käsikirjoituksessa on tavanomainen säe ”Sylki Syöjätär vesille”, Simonsuuren versiossa taas ”Sylki syö ja syö tytär”, mitä muotoa ei muualta tavata. (JR 24332; JR 75791.)

Mato musta moanalan’i,

toukka tuomen karval’l’in’i.

Sylki syöjä syö tytäre,

lapal’ivo lainehilla,

aalto rannalla ajel’i,

vesi pitkäksi venytti

päivä paisto pehmijeksi,

piä o’om pataranista,

silmät l’iinan siemen’istä,

jalat aijan seipähistä,

kiel’i kehnon keihähistä.

(Kper AK/0878:2. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Voiteen luku

Voiteen luku -loitsu tai -rukousloitsu saattoi etenkin suomen itämurteiden ja karjalan kielen alueella liittyä monien erilaisten vaivojen parantamiseen. Tenisova ilmeisesti oli kertonut Ala-Könnille loitsua laulettuna itsensä loukanneille lapsille, sillä tällä tavoin Ala-Könni kehystää laulun äänitystilanteessa.

Loitsussa käsketään mehiläistä, ilman lintua lentämään yhdeksän ja yhdeksän ja puolen meren ylitse ja tuomaan sieltä siipensä päässä mettä voiteeksi kipeille kohdille, vammojen huuhteluvesiksi.

Väinö Kaukoselle Tenisova kertoi loitsun samassa muodossa kuin lauloi Ala-Könnille, mutta Aili Simonsuurelle esittämässään versiossa hän korvasi meden haun unen tuomisella: ”tuopa se unta tullessasi, pienen lapsen pieluksilla, vakahaisen voattejilla.” (JR 24367; JR 75787.) Tällaista yhdistelmää ei muualta tunneta. Tenisovalla loitsu selvästi assosioitui lapsiin. Voi myös olla, että

hän ei halunnut esittää loitsuja loitsuina joko niiden tehon katoamisen takia tai jotta ei tulisi tulkittua suomalaiselta kannalta katsottuna taikauskoiseksi. Tähän saattaa viitata myös hänen taipumuksensa esittää loitsuja laulaen ennemmin kuin sopottaen. Ala-Könni myös sanoo äänitteellä, että runoa *luettiin* eli sopotettiin tai lausuttiin jollain muulla tavalla kuin laulamalla: ”Jos lapsi loukkasi itsensä niin luettiin seuraavat sanat”. Tämänkaltaiset tallentajan kehystykset vaikuttavat sanamuodoiltaan Tenisovan hänelle kertomilta tiedoilta.

Meheläin’i ilmal l’intu,
lennä tuonne kunne käsken,
yl’it’t’ši meren yheksän,
yl’i puolen kymmenettä.

Tuopa mettä voit’imiksi,
mettä kielesi nenässä,
mettä siipesi nenässä,
kipeillä voit’imiksi,
vaivoilla val’evesiksi.

(Kper AK/0174:9. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Keitä se kultani kahvia

Keitä se kultani kahvia on Suomessa hyvin yleinen, varioiva rekilauluaihema, jota myös Anni Tenisova lauloi. Oheistiedoissa Ala-Könni nimesi laulun piirileikkilauluksi. Lyhyitä säkeistöjä laulettiin usein perä perää aihepiirien mukaan assosioiden. Venla Sykäri on kirjoittanut rekilaulujen muuntelusta ja Elina Niiranen myöhemmän vienalaislaulajan Maria Feodorovan pääosin riimillisestä repertuaarista.¹⁹

Keitä se kultani kahvia ja keitä se kattilalla
viimeisen kerran kävelen sun kammaril lattialla

¹⁹ Niiranen 2013; Sykäri 2023.

Eikä tämä kahvi kuumaa oluun kun erojaisissa juotiin

kuumemmat ol'i kyynleet kun poskia alas vuoti

(Kper AK/0174:11. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Tämäpä poika laulelou

Tenisova kertoi Miihkali Perttusen laulaneen välillä kalevalamittaisten laulujensa lopuksi rekilaulua. Tenisovan versiossa kerrotaan, että tämä poika laulelee ja tämä poika *ruohtiu* eli kehtaa tai uskaltaa, sillä (tai tästä hyvästä) Oulun herrat ruokkivat tämän pojan.

Arhippain'i Miihkalilta on arkistoon tallentunut laulusta omakin versio, joka on huomattavasti Tenisovan muistamaa pidempi, yhteensä viisitoista säkeistöä. Tenisovan muistama säkeistö hajaantuu Miihkalin versiossa ensimmäiseen ja viidenteen säkeistöön: ”Tämä voari laulelou, Ja täll' on lupa lauloa / Eipä nuo nyt Helsingin herrat, Laulamasta kiellä” ja ”Kun ei jaksu työtä tehä, Eikä peltuo kuokkie / Siitä on hyvä mielestä, Kun Helsingin herrat ruokkiu” (JR 23423). Oulun herrat ja uskaltaminen rimmasivat kenties Tenisovan mielestä paremmin, ja Oulu oli läheisempi ansion hankkimisen kaupunki kuin Helsinki. Voi myös olla, että Miihkali esitti tällaisista lauluistaan erilaisia versioita Helsingin herroille ja omalle kotiväelleen.

Tämäpä poika lauleloo ja tämä poika ruohtiu,

kylläpä ne Oulun herrat tämän pojan ruokkiu.

(Kper AK/0174:26. Äänittänyt Erkki Ala-Könni 1954.)

Arkistolähteet

SKS KRA: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto, Perinteen ja nykykulttuurin kokoelma, Väinö Kaukonen 1942, kertojaluettelo.

SKSÄ: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran äänitteet. Jouko Hautalan ja Lauri Simonsuuren äänitykset Anni Tenisovalta 1952.

Kper AK: Tampereen Kansanperinteen arkisto, Erkki Ala-Könnin äänitekokoelma, Ala-Könnin äänitykset Tenisovalta vuosina 1954 ja 1956 (joillain äänitteillä on annettu Tenisovan kuolinvuotta myöhäisempi vuosi: nämä ovat luultavasti aineiston kopioimisen vuosilukuja).

Kirjallisuus

Enäjärvi-Haavio, Elsa 1949: *Pankame käsi kätehen. Suomalaisten kansanrunojen esittämistavoista*. Porvoo: WSOY.

- Frog 2010: *Baldr and Lemminkäinen: Approaching the Evolution of Mythological Narrative through the Activating Power of Expression: A Case Study in Germanic and Finno-Karelian Cultural Contact and Exchange*. UCL Eprints. London.
- Heinonen, Kati 2009: Vienalaisen hääsävelmän joukolla laulamisesta. *Musiikin suunta* 3–4/2009.
- Huttu-Hiltunen, Pekka 2008: *Länsivienalainen runolaulu 1900-luvulla. Kuuden runolaulajan laulutyylin kulttuurisensitiivinen musiikkianalyysi*. Kuhmo: Juminkeko.
- Kallio, Kati & Frog with Sarv, Mari 2017: What to Call the Poetic Form: Kalevala-Meter or Kalevalaic Verse, regivärss, Runosong, the Finnic Tetrameter, Finnic Alliterative Verse, or Something Else? *RMN Newsletter* 12–13: 94–117.
<http://hdl.handle.net/10138/305420>.
- Kallio, Kati & Lehtonen, Tuomas & Timonen, Senni & Järvinen, Irma-Riitta & Leskelä, Ilkka 2017: *Laulut ja kirjoitukset: Suullinen ja kirjallinen kulttuuri uuden ajan alun Suomessa*. Helsinki: SKS. <http://dx.doi.org/10.21435/skst.1427>.
- Kallio, Kati 2013: *Laulamisen tapoja. Esitysareena, rekisteri ja paikallinen laji länsi-inkeriläisessä kalevalamittaisessa runossa*. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-9566-5>
- Kati Kallio, Maciej Janicki, Eetu Mäkelä, Liina Saarlo, Jukka Saarinen & Mari Sarv. 2023. Eteneminen omalla vastuulla. Lähdekriittinen laskennallinen näkökulma sähköisiin kansanrunoaineistoihin. *Elore* 30(1): 59–90. <https://doi.org/10.30666/elore.126008>.
- Laitinen, Heikki 2004: Anni Tenisovan Marian virsi. Teoksessa *Kalevala ja laulettu runo*, toim. Anna-Leena Siikala & Lauri Harvilahti & Senni Timonen. Helsinki: SKS, 157–193.
- Niiranen, Elina 2013: *Maria Feodorovan laulupolut. Vienankarjalaisen kansanlaulajan repertuaari musiikkisukupolven rakentajana*. Tampere: Tampere University Press.
- Oras, Janika 2008: *Viie 20. sajandi naise regilaulumaailm. Arhiivitektid, kogemused ja mälestused*. Eesti Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.
- Piludu, Vesa Mateo 2019: *The Forestland's Guests: Mythical Landscapes, Personhood, and Gender in the Finno-Karelian Bear Ceremonialism*. Helsingin yliopisto.
- Saarinen, Jukka 2018: Runolaulun poetiikka: Säe, syntaksi ja parallelismi Arhippa Perttusen runoissa. Helsinki: Helsingin yliopisto. [http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-3919-1 \(PDF\)](http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-3919-1 (PDF)).
- Siikala, Anna-Leena 2012: *Itämerensuomalaisten mytologia*. Helsinki: SKS.
- Simonsuuri, Aili 1972: ”La mie tantsin tapsuttelen, kenkiäni kuluttelen”. Piirteitä eteläisten runoalueiden laulutavoista. *Vakkanen. Kalevalaisten naisten vuosikirja*. Helsinki: Kalevalaisten naisten liitto, s. 39–51.
- Sykäri, Venla 2023: Kakssanasen sanat. Rekilaulu suullisen komposition ja variaation mikrokosmoksena. Teoksessa *Sanojen luonto. Kirjoituksia omaehtoisen ilmaisun poetiikasta ja ympäristöistä*, toim. Venla Sykäri & Heidi Haapoja-Mäkelä & Kati Kallio. Helsinki: SKS, s. 164–197.

Tarkka, Lotte 2005: *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Helsinki: SKS.

Timonen, Senni 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Helsinki: SKS.

Timonen, Senni, “‘She was fulfilled, she was filled by it ...’: a Karelian popular song of St Mary and the conception of Christ’. Teoksessa *The Performance of Christian and Pagan Storyworlds. Non-Canonical Chapters of the History of Nordic Medieval Literature*, toim. Lars Boje Mortensen, Tuomas M. S. Lehtonen & Alexandra Bergholm. Turnhout: Brepols, s. 389–432.

Virtanen, Leea 1968: *Kalevalainen laulutapa Karjalassa*. Helsinki: SKS.

Väisänen, A. O. 1990: *Hiljainen haltioituminen. A. O. Väisäsen tutkielmia kansanmusiikista*. Toim. Erkki Pekkilä. Helsinki: SKS.